

Devrimci İslam

R.İhsan Eliaçık

İnşa Yayınları - Kasım 2006- 149 Sayfa

R. İHSAN ELİAÇIK

Yazar ve düşünür, 23.12.1961 Kayseri doğumlu. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde okudu. Hayatı İslamcı hareketler içinde geçti. 12 Eylül 1980'de bir yıl Mamak'ta tutuklu kaldı ve yargılandığı davadan beraat etti. 28 Şubat'ta 30'u aşkın davadan yargılandı ve beraat etti.

1993 -1999 yılları arasında Değişim dergisini çıkardı.

Yarın ve Özgün irade dergilerinde aylık, www.haber10.com sitesinde haftalık yazılar yazıyor.

15 kitabı var. En son "Yaşayan Kur'an; Kur'an-ı Kerim'in Türkçe meal ve tefsiri yayınlandı.

Evli ve beş çocuk babası, Arapça ve İngilizce biliyor. İstanbul'da yaşıyor.

Eserleri: *İtikat Üzerine* (1992), *İslam ve Sosyal Değişim* (1994), *Devrimci İslam* (1995), *İslam'ın Yenilikçileri* (üç cilt, 2000), *Adalet Devleti; Ortak İyinin İktidarı* (2003), *İhyadan İnşaya İslam Düşüncesi* (2003), *İslam'ın Çağı* (2004), *Mehmet Akif* (2004), *Muhammed İkbal* (2004), *Aliya İzzet Begoviç* (2004), *Yaşayan Kur'an; Türkçe Meal* (2006), *Yaşayan Kur'an; Türkçe Meal-Tefsir* (2006), *Daru's-Selam; Evrensel Adalet ve Barış Yurdu* (2006), *Gerçek Hayat Dini* (2006)

ARKA KAPAK

Bu kitapta yer alan yazılar iki anlama geliyor.

1- 1993 Mart'ından itibaren çıkarmaya başladığımız "Değişim dergisinde" üç yıl boyunca yayınlanan makaleler.

2- 80'li yılların sonuna doğru geliştirmeye çalıştığımız "İslami Değişim Perspektifi"ne dair söylemlerin ana çizgileri.

Müslümanların varlık sebeplerinden "Tarihe tanıklık ve öncülük etmek yüzyıllarda Müslümanların tarihin gerisinde kalmak gibi bir hastalığa muttali yadsınamaz. Yeniden 7. yüzyıldaki ilk dinamizm devrine dönülmesi gerekiyor. Hem içsel hem dışsal dönüşümler kaçınılmazdır.

Değişimde İslamcı Tez - 1

Tarih felsefesi açısından bakıldığında geçmişten geleceğe düz bir ilerleme çizgisi yerine dairesel dönüşümler söz konusudur. Bu şu anlama geliyor; öyle sanıldığı gibi toplumsal mücadelelerin özünde "yeni" değil "eski ve kadim" olan iddialar yatmaktadır. Bugün insanlığın tartıştığı temel insani sorunlar "kadim" sorunlardır. "İnsan hakları, Devlet, toplum düzeni, Din, kadın-erkek ilişkileri, nüfus, ideolojiler, felsefe vs." Bütün bunlar binlerce yılın tartışılan konularıdır, Aristo'dan beri Devlet ve Demokrasi tartışılıyor. Hz. Nuh'tan beri "nasıl bir arada yaşanır?" sorusunun cevabı aranıyor. Habil ve Kabil'den beridir insanın can ve mal güvenliği ve hakkı tartışılıyor.

O halde değişen nedir? Değişen zaman ve mekandır. Zaman ve mekanla birlikte insanın "özünde" değil dışındaki durumlar değişmektedir.

Dairesel dönüşümlerin özünde çatışmalar vardır. Bunu anlamadan yapılan toplumsal dönüşüm tahlilleri bizi yanlış yerlere götürecektir. Fukuyama böyle bir çizgiye gelmiştir. Çünkü o, artık ideolojik çatışmaların sona erdiğini, tarihsel uzlaşmanın sağlandığını, Batı değerlerin ortak duygu değerleri haline geldiğini, dolayısıyla artık tarihin sonuna gelindiğini iddia etmişti. Bu, bir insanın ilahi aydınlanmadan yoksun kendi cüce aklıyla aydınlandığını zanneden, kendi karanlık kozasından dünyaya bakan batılı insanın hazin halinden başka bir şey değildir.

Bugün olduğu gibi tarihte de medeniyetler üç ana havzada toplanmışlardır; İslam, Batı ve Doğu medeniyetleri. Aslında bunu ikiye de indirebiliriz. İlahi vahiy ve munharif kültürler, İslam ilahi ışığı temsil ederken Batı ve Doğu medeniyetleri akıl ve ruh'un dinleştirilmesini temsil etmektedirler.

Son iki yüzyılın iki ucunda iki büyük toplumsal dönüşüm sembolü bulunmaktadır. Fransız Devrimi (1789) ve İran Devrimi (1979) Fransız Devrimi Batının, İran Devrimi ise İslam medeniyetlerinin dönüşüm noktalarını temsil etmektedirler. Fransız devrimi nasıl Batılı, laik devrimler zincirinin başlangıcı olmuşsa, İran devrimi de İslami dönüşümler zincirinin başlangıcı olacaktır. Bu durumda tarihsel akış gelecekte sıranın Türkiye'ye geleceğini şimdiden göstermektedir.

Dinin ana metinlerinin toplandığı kitap yani Kur'an kendine inananları alanlara itmekte, olayların içinde aktif rol almaya, dünyaya "nizamata" vermeye çağırılmaktadır.

Kitap, öncü ve önder bir ümmet olunmasını istemekte, kiliseleri, havraları, ibadethaneleri tahrip edecek, ekin ve nesilleri yok edecek fesat odaklarına karşı, onların belalarını savacak inanmış insanlardan bahsetmektedir. Aksi halde dünyanın dengesinin bozulacağı uyarısında bulunmaktadır.

Bir Müslüman'ın kitapta bunları okuyup ta inancını vicdanına gömmesi, toplum neden kokuşuyor? Devlet'i kim yönetiyor? Bu hal neyin nesi? Diye sormaması mümkün değildir.

Kur'an'ı okuyan birisinin cihadçı ve fetihçi bir ruhla donanmaması mümkün değildir. Kitabı okuyan bir Müslüman'ın çevresini değiştirmek için çaba içine girmemesi, üç kişi olunca içlerinden birisini emir (sorumlu) seçerek örgütlenmeye çalışmaması mümkün değildir.

Bu durumda İslam'a Hıristiyanlık muamelesi yapmak despotluktan başka bir şeyle izah edilemez. Hayata nizamata vermek, için inmiş bir kitaba "şuraya karışma, buraya girme" demek geçersizdir.

"Sosyal yaşamı" temelden değiştirmeye yönelmiş bir kitabın elini kolunu bağlayıp okuma-üfleme kitabı haline getirmek bir Müslüman için kabul edilebilir değildir.

Kitabın kavli'ne bu ülkenin insanları bir gün kulak verecekler "sistemi" temel'den değiştirmeye yöneleceklerdir. Kitabın kavli de geleceğin Türkiye'si için İslami dönüşümü haber veren bir diğer etkidir.

20. yüzyılın sonları dünyada "yeni" düzenlemelerin ve altüst oluşların yaşandığı bir zaman dilimi olarak tarihe geçiyor.

90'lı yıllarla birlikte nasıl ki Rusya'da Neo-Slav, Neo-Ortodoks eğilimler belirmişse, Türkiye'de de Neo-milliyetçi, Neo-Osmanlı eğilimler kendini gösteriyor.

İbni Haldun'a göre her devlet ve medeniyet doğar, büyür, gelişir, olgunlaşır, yaşlanır ve ölür. Tarih sahnesinden çekilince başka medeniyetler onun yerini alır.

Türkiye'de 200 yıllık bir batılılaşma macerası yaşanıyor. Osmanlıların sosyolojik ömrünü tamamlamasıyla birlikte yeni arayışlar başladı. 200 yıldır bu topraklarda iki tarz-ı siyaset çekişiyor, Batıcılık ve İslamcılık.

TC'nin sosyolojik ömrünü tamamladığına bir başka delil de Kemalizm'in iki büyük mezhebi olan sağ ve sol koalisyonudur. (DP-AP) DYP ve (SHP) CHP koalisyonları birer "son şans"dı. Bunun yitilmesi ile artık deniz bitmiştir.

1921 anayasasının ilginç özelliklerinden birisi de son iki yüzyılın tüm anayasalarında yerel ve yerinden yönetim ilkesine en fazla ağırlık veren anayasa olmasıdır.

Bugün daha çok "II. Cumhuriyetçi" diye bilinen çevrelerce dile getirilen yapısal değişim taleplerinin 1. Meclis yıllarında tartışılıp yer yer uygulandığını görüyoruz

1. Meclis'in çıkardığı "icra vekilleri heyeti tasarısı" ve "Encümen-i mahsus" tasarısı "yerinden yönetim" ilkesini hayata geçirmede iki önemli maddeydi. Her iki tasarının öngördüğü yönetim ve yapılanma sistemi şöyle özetlenebilir; Türkiye coğrafi durum ve iktisadi ilişkiler açısından vilayetlere, vilayetler kazalara bölünecek, kazalarda nahiyelerden oluşacaktın Vilayetler yerel işler bakımından tüzel kişiliğe ve tam özerkliğe sahip olacaklar, TBMM tarafından konulacak kanunlar çerçevesinde tüm eğitim, sağlık, ekonomi, tarım, bayındırlık ve sosyal yardım işlerinin düzenlenmesi, vilayet meclislerinin yetkisinde olacaktı. Vilayetlerde ayrıca TBMM tarafından atanan bir vali bulunmakla beraber vali ancak Devletin genel görevleri ile yerel görevler arasında bir çatışma olması durumunda müdahale edebilecekti.

1. Meclis'in Aydın Milletvekili Aydın Bey genel güvenlik konularının bile yerel yönetimlere bırakılmasını istemektedir. Genel asayiş ve inzibat işlerinin yerel yönetimlere bırakılmasını, Ankara'ya uzak, özellikle doğu illerindeki jandarma zulmünden şikayet etmektedir.

Değişimde İslamcı Tez - 2

İslam'ın ana metni olan Kuranın temel mesajı “*ahlakilik temelinde siyasi-sosyal bir hamle*” oluşudur. İslam'ın ana teması bu temelde kavranılmalıdır. İslam'a bu ana temanın dışında değişen yer ve zamana göre farklı yaklaşımlarda (ontolojik, antropolojik, biyolojik, sosyolojik, felsefi vb.) bulunulabilir. Ancak bunlar ana değil tali temalar olarak anlaşılmalıdır.

Çağdaş İslam Düşüncesi “iki devrim arası” (1789 Fransız ve 1979 İran devrimleri) 200 yıllık sürecin tarihsel süzgecinden olumlu çıkarımlarla yeniden oluşturulmalıdır.

Çıkarımlar var olan İslam'ı koruma (gelenek), var olan İslam'ı diriltme (radikalizm) ve var olan İslam'ı sorgulama (modernizm) temelinde geliştirilmeli, bu üç temel de yeni bir düşünce projeksiyonu yapılandırılmalıdır.

İslam'ın “yeni durum ve olaylar karşısındaki tavrının ne olacağı” sorunu 7. yüzyıldaki strateji aynen devam ettirilerek çözülebilir.

Bu stratejideki tavır dört maddede toplanabilir; özgün değerler ve olgular üretmek, dışarıda üretilen değer ve olgularına uyum sağlayabilecek olanlarını içselleştirmek, uyum sağlayamayanları dönüştürmek, dönüştürülemeyenleri olduğu gibi bırakmak.

İslam medeniyeti tarım döneminde doğmuş, sanayi döneminde yeni değerler üretmeyerek sarsıntı geçirmiştir. Sanayi ve bilgi-işlem dönemlerinin olguları uyumlu hale getirilerek içselleştirilmeli, yeniden özgün değer ve olgular üretilerek tarihin önüne geçilmelidir, İslam'a dönmekle İslam'ın doğduğu dönem olan tarım dönemine dönmek birbirine karıştırılmamalıdır.

İçtihat tarihin gerisinde kalmamak için sürekli yenilenişi temsil eder. Tarih devam etmekte, yeni durum ve olgular zuhur etmektedir. Zamanların ve mekanların değişmesiyle içtihatların da yenilenmesi kaçınılmazdır. İslam'ın zamanları ve mekanları aşan değişmez temel değerlerinin meydan okuyucu bir dinamizm ile devam ettirilmesi için yeni durumların üstesinden gelmesi gerekmektedir. Bu da dinamik bir içtihat okulunun canlı tutulmasını gerekli kılmaktadır.

Bir taraftan içtihat kapısı kapalı denilmekte diğer taraftan hayatın reel gerçekliğinde Müslüman'ca yaşayabilmek ve sorunları çözmek için görüş ve fetva adı altında içtihatlar zaten yapılmaktadır. Fiili durum bunu dayatmaktadır. Fiili duruma kılıf geçirmekten vazgeçilmeli, görüş ve fetvalara içtihat denilmekten çekinilmemelidir.

İslam dünyasının birliği tarihsel hilafet kurumun ihyası ile değil meşveret temelinde “topluluk” veya “pakt” türü bir toparlanma ile mümkün gözükmektedir.

Türkiye'de temel sorun genel ahlaki bozulma ve kokuşmuşluktur. Bu başta devlet yönetimi olmak üzere tüm toplum katmanlarına sirayet etmiş bulunuyor. Dolayısıyla yeniden diriliş, bozulma ve kokuşmanın sirayet ettiği her yerde genel ahlaki düzelmeye, ıslah ve dönüşüm ile mümkündür. Bunun yolu “derin toplum”un yabancı olmadığı tarihin en güçlü ahlak, ıslah dönüştürme potansiyeline sahip İslami değerleri yaşama geçirmekte yatıyor.

Türkiye'de temel çelişki ülkenin tarihsel ve kültürel değerlerinde meşruiyet alamayan, kökü dışarıda, dayatmacı bir resmi ideoloji ile kendi mecrasında akmak isteyen toplum arasındaki bitmeyen gerilimdir.

Türkiye'ye çıkış yolu öneren “üç tarz-ı siyaset” bulunuyor. Batıcılık ülkenin 1923'lerde resmileşen 150 yıllık yönelişinin devam etmesini savunuyor. Ülkenin geleceğini Batılı değerlerde görüyor, Batı ile tam bütünleşme olmadığından sorunların yaşandığına inanıyor. Milliyetçilik kısır etnik kavgalarla ülkeyi iyice kan gölüne çevirmeyi bin yıllık mozaik paramparça etmeyi henüz görememiş görünüyor. Türkçülük ve Kürtçülük şeklinde tezahür eden milliyetçi eğilimler ülkenin bütünlüğünü ve toplumsal barışı tehdit ediyor, İslamcılık, eğer insan hakları, adalet, Din temelinde kardeşlik ve bütünleşme, temel özgürlükler, Din ,can, mal, nesil, akıl güvenliği, yeniden yapılanma, bağımsızlık gibi konularda yeni yorumlar ve güvenceler geliştirilebilirse Türkiye için yegane çıkış yolu olarak görünüyor.

Misak-ı milli sınırları sanıldığı gibi bugünkü “Türkiye” sınırları değil “milli misak” andında geçtiği gibi, “*memalik-i Osmaniye ve anasır-ı İslam*” milletlerinin yaşadığı yerlerdir. Yani İslam dünyasıdır.

Zaten İslami gelenekte devletin görevi dört alanda belirlenmiştir. Siyasal önderlik (Cuma ve Bayram namazlarını kıldırma, hutbe), Adalet (hadleri uygulama), Maliye (Fey ve ganimetleri toplama), savunma (cihad). Bunların dışındaki kamu hizmetlerini yerel yönetimlere, gönüllü sivil kuruluşlara devretmesi gerekir.

Kur'an yönetim felsefesi olarak biri değerler diğeri yapısal alanda olmak üzere iki "devlet kuralı" vazedir.

- 1- Adalet
- 2- Şura

Adalet devletin (mülkün) temelidir. Devlette adalet öncelikle devlet adamında aranmalıdır. Hak ve adalet, heva ve hevesine uymayan, mal ve makam hırsı olmayan, kararlarında, vatandaşa muamelesinde, işleri yürütmeye hak'tan ayrılmayan, rüşvet, adam kayırma, hanedanını koruma vb. ahlaki prensiplerden ayrılmayan, kamil insanlarla sağlanabilir. Bu tür insanlar nasıl devlet görevlerine getirilecektir. Bu da devletin yapısal işleyişini tanımlıyor. Şura (danışma, seçim) ile.

Türkiye'nin devlet geleneğinde geldiği nokta, ülkenin tarihsel ve kültürel yapısı, bin yıllık İslamlaşma deneyimi, "derin toplum"daki % 99'luk birleştirici İslam faktörü ülkenin 21. yüzyılda özgürlükçü, adem-i merkezîyetçi (yerinden yönetim) bir İslam cumhuriyeti modelini gerekli kılmaktadır. Cumhuriyet kavramı "toplumsal istişare" veya "icma-i ümmet" (toplum çoğunluğu) anlamında ele alınmalıdır.

Dinde yani dünya görüşü ve yaşam biçimini değiştirmede zorlama olamaz. Devlet insanların dinlerini serbestçe ifa etmeleri değil bunun, diğer fert ve toplulukların aleyhine kullanılmaya başlanması durumunda devreye girer ve tecavüze engel olur.

Azınlık kavramı İslami bir cumhuriyetle "gayr-ı Müslim" olan vatandaşlar hakkında kullanılır. Vatandaş'ın devlet nezdindeki ayrımı "Müslüman olan veya olmayan" şeklinde olur. Bu ayrım "ayrımcılık" anlamına gelmez. Aynı vatandaşlık haklarına sahip olurlar. Seçme, seçilme, teşebbüs, mahkeme önünde eşitlik vb. "Din özgürlüğü" ve ikrah (zorlama) yasağı çoğunluğun azınlık üzerindeki baskısına engel olan önemli bir Kur'ani ilkedir.

Bugün "Kürt sorunu" diye bilinen ve kangren haline gelen yarayı her iki yönlü etnik milliyetçilik anlayışının çözmesi mümkün değildir. İnsanlar "anadil" özgürlüğüne sahip olmalıdır. Devlet etnik kimlikten arındırılmalıdır. Türkiye'de birleştirici maya "Türk" değil "Müslüman" kavramıdır. Zira % 99'luk bir orana sahiptir. O halde temel politikalar bu orandan çıkartılmalıdır.

Nasıl ki İslam kendi özel hukukunda başka din mensuplarına kendi hukuklarına göre hareket etme hakkı tanıyorsa insanlar etnik kimliklerini tanımlama, sahiplene, geliştirme, yaşatma hakkına da sahip olmalıdırlar. Çünkü dilin gelişmesi o dili konuşanların düşünce ve ufuklarının da gelişmesi demektir.

Devletin siyasal önderlik, adalet, savunma ve maliye işleri dışındaki sağlık, eğitim, sosyal yardımlaşma vb. hizmetler gönüllü vakıflara aşamalı olarak devredilmelidir. Devletin rolü şirket, noter, hakim veya hakem rolü değil "Vakıf" rolü olmalıdır. Çünkü hizmeti esas alan bir örgütlenmenin vakıf ruhuyla çalışması gerekir. Ülke bir "vakıf cenneti" haline gelmelidir. Kamusal alandaki hizmetler bu ruhla yürütülürse dayanışma, Allah rızası gibi yüce duygular yaraları sarar, gönüllü bir yardımlaşma açları doyurur, güçsüzlere yardım eden Yoksa toplumu devletin sultanından kurtarıp holdinglerin sultanına terk etmek çözüm olamaz.

İslam'dan esinlenen bir ekonomik sistemin üç temel özelliği vardır. 1- Açık pazar. 2- Faizsizlik. 3- Zekat (servet vergisi). Çünkü Hz. Peygamber Medine'de bir açık pazar kurmuş, pazarda uyulması gereken ahlaki-ticari ilkeleri de belirlemiştir.

Sermaye temerküzü çok ortaklı sivil şirketler eliyle sağlanmalı, bunlar büyük yatırımlara dönüşmeli, bütün vergiler kaldırılmalı sadece "zekat" türü özel servet ve zenginlik vergisi olmalıdır. Devlet maliyesinin ana işi zekat üzerine bina edilmelidir.

Ekonomide paranın gücü azaltılmalı, giderek "mal mübadelesine" dayalı bir sistem geliştirilmelidir.

Bankacılık ve sigorta sistemi ortaklık, destek, yardımlaşma, infak ve karz-ı hasen kurumlarına dönüştürülmelidir.

Devlet, Din, mal, can, nesil, din ve akıl güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. Ülke sınırları dahilinde bunlar aleyhine işlenen suçlarda suçlunun hangi din'e bağlı olduğu gözetilmez, İslam hukukunun gereği yerine getirilir. Ancak işlenen suç başkasının bir hakkını ihlal'e girmiyorsa kişi kendi din ve yaşama biçiminde serbest bırakılır.

Kitlese İslami Hareket

“Tanım ve Anlam”

İslami hareket legal veya illegal bir örgüt değildir. İslami hareket “sosyal bir akım”dır. Her Müslüman da bu sosyal akımın doğal bir mensubudur. Dolayısıyla bu doğal akımdan ne ismen ne de fiilen kopmamak gerekir.

Türkiye’de toplumsal bir tabanı olan bu akımı kendini tanımlamalı, derli toplu bir şekilde ne olduğunu açıklamalıdır. Bu çerçevede “*inkılapçı, bağımsız, kitlese İslami hareket*” tanımı bir ifadelendirme girişimidir.

Tanım beş temel kavram üzerine kurulmuştur: “*İslam*”, “*hareket*”, “*inkılap—devrim*”, “*bağımsızlık*”, “*kitlesellik*”.

İnsanlar, toplumlar, yönetimler kibirlenerek büyülenmeyi bırakmalı ve Allah’a iman etmelidirler. İslam’ı benimsemeli, peygamberine itaat etmeli, gönderdiği kitab’ı bir aydınlanma ve hayat kılavuzu olarak kabul etmelidirler. Eğer bunlar yapılırsa sadece dünyada değil “ahrette” de kurtulmuş olunacaktır.

“Hareket” en genel ifadeyle İslam’a dayalı her tür “aktivite”dir. İslam’ın öngördüğü amaçları, hedefleri gerçekleştirme girişimidir. Bu anlamda İslam için hareket halinde olan, didinen, kıpırdayan, çaba ve uğraş veren herkes İslami hareketin potansiyel gücünü oluşturur.

Türkiye’de İslam, geleneksel bir motif olmaktan çıkarak, bağımsız siyasi bir kimlik haline ancak “*İslami hareket*” kavramıyla ulaşabilecektir.

Siyaset perspektifinden kopmuş hareketler tarihin gerisinde kalmış hareketlerdir. Bu anlamda Allah’ın kitabı Kur’an kesinlikle İslami bir “devrim” öngörmektedir.

İnkılap-devrim hedefi İslam için yapılan rastgele aktiviteleri sıraya sokar. Bir “*baş hedef*” gösterir. Bu baş hedef siyasal iktidar değil, toplumun topyekün kedinde olanı İslam’la değiştirmesidir, içten içe gelişen toplumsal değişme siyasal iktidarı da belirleyecektir.

İslami hareketin siyasi hamlesi “*ahlakilik*” temelinde yükselir. Bu temel çekilip alınırsa İslami hareket bir çıkar şebekesi, bir çete hareketi, bir mafya örgütünden farksız hale gelir. Zira Allah korkusu, takva, sakınma duygusu, sınırları koruma, merhamet, sevgi, iffet, kardeşlik gibi duygular insani azgınlıkları frenler.

“*Bağımsız*” bir kimlik, İslami harekete aradığı “özgücünü” verecektir. İslami hareket bağımsız olduğu an kendi şahsiyetini kazanacak, bağımsızlık ona özgücünü kazandıracak, kendine güvenini artıracaktır. Ancak kendi özgücüne dayanan hareketler uzun soluklu olmuşlardır.

“*Kitlesellik*”, İslami harekete ulaşacağı nihai çerçeveyi verir. Zira İslami hareket bütün bunları kiminle yapacaktır. Tabii ki içinden çıktığı toplumuyla, halkıyla. İslami aktiviteler her ne kadar dar kalıplar içinde yürüyor olsalar da işin sonu toplumsal iradedir, kamuoyudur. İslami hareketlerin gelişip boy atacağı, gövdeleşeceği yatak topyekün halkın bağıdır. Bu açıdan İslami hareket bir “kitle hareketi” haline gelmek zorundadır.

Toplum içindeki İslami hareket mensubu bir değişimci, ne suya atılan şeker gibi ne de suya atılan taş gibi olmalıdır. Yani ne eriyip kendini yok etmeli ne de taşırıp ürkütmelidir. O, toplumun içinde, erimeden, ürkütüp-taşırmadan, kendini koruyarak, değiştirerek hareket etmelidir.

Toplumsal bir akımın en zor ve en uzun dönemi kiteselleşme dönemidir. Bu, günlerle, aylarla bir anda olacak bir iş değildir. Halk genellikle değişimi zor anlayıp kabul eder. Hele değişimi istemesi daha da zor olur. Bunun için ısrarlı ve sabırlı bir tutumla çalışmalarını devam ettirmek gerekir.

Bu hedeflere ulaşmak, İslami hareketin inkılapçı, bağımsız, kitlese çizgisini yükseltmekle mümkün olacaktır. Bunu İslami hareket’i bir “yaşam tarzı” olarak seçenler yapacaktır. İslami değişimin “lafını” değil icabını yerine getirenler yapacaktır. Gelecek, inkılapçı İslami hareketin bağımsız siyasi kimliğine şahit olacaktır. Zira dünya ile beraber Türkiye’nin ufkunda İslam’dan başka bir şey görünmüyor.

Devrimci İslam

Bir şey kendi zıddını ancak köklü bir devrimle ortadan kaldırabilir. Bu nedenle İslam'ın devrimci karakteri göz ardı edilemez.

Türkiye'de kelimenin bir Marksist jargon haline gelmiş olması bizim açımızdan sadece bir şanssızlık olabilir.

Devrim değişimden farklıdır. Devrim daha çok değişimin bir evresi oluyor. Yani, ya insanlar değişiyor ve devrim yapıyorlar ya da önce devrim yapıp sonra değiştiriyorlar. ... İran aşağıdan yukarı değişimin Sudan ise yukarıdan aşağı değişimin örneğidir. Ancak her iki değişim örneğinde de "devrim" olayı vardır. Burada, değişimin bir evresi olarak devrim anahtar kavramdır.

Değişme kendi zıddını çatışarak ortadan kaldırırsa devrim ortaya çıkar. Bunu göze almayan devrime güç yetiremez. Toplumlardaki statüko değişikliği değişenlerin devrim iradesiyle belirir. Değişim devrime yönelmezse bastırılıp yönü değiştirilir, kanalize edilir, kokuşturulur. Değişim bu dinamizmini yitirince statüko için tehlike olmaktan çıkar, küçük bir kıpırdanma olarak kalır. Bu nedenle değişim devrime yönelme ye mecburdur.

Demokrasilerde toplumun değişme talepleri, oluşturulan seçim kanallarıyla kanalize edilir, bastırılmaya çalışılır. Böylece değişme, statükonun bizzat kendisine yönelmeyecektir. Bazı şeyler değiştirilerek toplumun değişme talepleri karşılanacak fakat statüko hep yaşayacaktır. Bu durumda demokrasi, bir topluma egemen olan statüko için en iyi ayakta kalma aracı olacaktır. ... Çatışmayı göze alması gerekmektedir. Zira, hiçbir toplum iç çatışmalardan arınmış değildir. Toplum değişimi, değişim çatışmayı, çatışma da devrimi doğurmaktadır. Bu işin yasası böyle kurulmuştur.

İslami Değişim Dipten Gelen Dalga

II. Dünya savaşı ile batı adeta birbirine girmişti. Batı düşüncesinin hemen bütün versiyonları savaşın içindeydi. Yeni patron Amerika, eski patron İngiltere ve Fransa, çılgın Almanya ve İtalya, Uzakdoğu'nun batılısı Japonya, kapitalist batıyı sosyalist batı yapmak isteyen devrimci Sovyetler... Hepsi savaşılar, barıştılar ve karış karış bölüştüler.

Yeryüzünde batıya ve batılı değerlere karşı koyacak yegane güç İslam vardı. Fakat o da bir rüzgar, dipten gelen devrimci, yayılmacı bir dalga bekliyordu. Bu rüzgar başka yerler de beklenirken fark edilmeyen bir birikim ve güce sahip olduğu sonradan anlaşılan İran'dan geldi.

İran devrimi tarihi dönüşümün tersine çevrilmeye başladığının işareti sayılabilir. Artık doğu'nun, İslam'ın batı üzeri ne yürüyüşü başlamıştır. Geri çekilme sona ermiştir. Bu nedenle 1979 İran İslam Devrimi yeni bir çağın başlangıcı kabul edilmelidir.

Bir anlamda çağdaş şer'i düzen modeli olarak görülebilecek İslam cumhuriyeti sistemi hedeflerini gerçekleştirmede başarılı olmaya, ilerlemeye, donuklaşmamaya mecbur görünmektedir.

Türkiye gibi tarihi, stratejik konumu önemli olan bir ülkede İslami hareket rüzgarının kesinlikle dipten esmesi gerekmektedir. Dipten gelmeyen dalgalarla bazı üst değişikliklerle bir yere varılmadığı, yetersiz, soluksuz kaldığı Pakistan, Cezayir, Sudan, Türkiye (12 Eylül) örneklerinde görülmüştür.

Dalganın dipten estirilmesi için yıllar değil mevsimler gerekmektedir. Toplumun dibi topyekün halktır, işçisiyle, esnafıyla, memuruyla, kadınıyla, gençliğiyle, aydınyla topyekün halk, kamuoyu. Bu açıdan İslami hareket bir kamuoyu hareketi olmak zorundadır. Çünkü onun yeşerip boy atacağı, gövdeleneyeceği yatak, topyekün halkın bağıdır. Dinin dibi de ilahi vahyin toplandığı Kur'an'dır. ... Değişimin motoru Kur'an merkezli devrimci İslami anlayış olmalıdır. Bu anlayışın merkezinde Kur'an vardır. Bu merkezi çekim kuvvetinin yörüngesinde tefsir, hadis, fıkıh gibi geniş İslam kültürünün muazzam birikimi vardır.

Şimdi bu tarihi değişimin rüzgarını güçlendirmek zamanıdır. Çevresel şartlar, genel dünya konjonktürü, ülkenin değişmeye yüz tutan görüntüsü İslami hareketin önüne yeni ufuklar açmaktadır. Köşede oturma, ürkek ve çekingen davranmaların çoktan vakti geçmiş bulunmaktadır. ... İslam'la, Kur'an'la değişmeli ve değiştirmeliyiz.

İslami Hareket Türkiye'nin yegane değişimci hareketidir. Bunun dışındakiler değişim misyonunu üstlenemezler.

Muhalif Söylem

Tepki Biçimlemesi

Muhalif olmanın temel etkeni “farklılaşma”dır. Kişinin içinde yaşadığı dünyaya, değerler sistemine farklılaşması muhalif olmasına yol açar. Çevresiyle uyum içinde olan kişinin muhalif karakter oluşturması söz konusu olmaz.

Muhalefet anlayışları arasında Bakunin’in temsil ettiği anarşizm sürekli muhalefeti esas alır, başkaldırıyı kutsar. Devleti ve siyasal iktidarı bütün kötülüklerin kaynağı olarak görür. Devlete sürekli muhalefet etme Anarşizm’de *ideolojiye* dönüşür.

Bir şeye muhalefetin mantığı iki temele oturur. Farklılaşma ve Değiştirme. Kişi farklılaşmadan muhalefet edemez. Farklı olmayanın muhalefet potansiyeli yoktur. Farklılaşan değiştirmek ister. Değiştirmeye yönelmeyen muhalefeti yapmaya değil sadece yıkmaya yöneliktir.

Toplumu değiştirmek isteyen topluma, sadece siyasal iktidarı değiştirmek isteyen de siyasal iktidara yönelecektir. Topyekün İslami değişim yine topyekün İslami muhalefeti icap ettirecektir.

Müslümanlar, muhalefet adına bizim dinimize mensup ol mayan herkese ve her şeye muhalif olma yoluna girmemelidirler, örneğin kafirlere benzemeyeceğiz diye yemeği kaşıkla yemekten çekinmek muhalefet değil cehalettir.

Toplumsal İslami muhalefetin amacı İslami değişim yoluyla Kur’an toplumuna ulaşmaktır. Bu toplumun kendi özünde olanı İslam ile değiştirmesi şeklinde gelişecek İslami muhalefet ile gerçekleştirebilecektir.

Bir toplumda var olan siyasal, sosyal bir akımın söylemi onun muhalif karakterini ortaya çıkarır. Söylem ya statükocu, ya statükoya bağlı yenilikçi, ya statüko içi değişimci, ya da devrimci-değişimci özellikleriyle öne çıkar.

Bir ülkenin muhalefet odağı söylemiyle belli olur. Mevcut egemenliğe gerçek anlamda muhalefet eden akımın özellikleri şunlar olmalıdır.

- 1- Yeni bir toplum kurma gibi köktenci bir özelliğe sahip olmalıdır.
- 2- Kim olduğunu, ne yapacağını ve neyi getireceğini topluma açıklayabilmelidir.
- 3- Değişim programı var olan statükonun tam zıddı olmalıdır.
- 4- Statükonun kutsallarını değiştirmeye yönelmelidir.
- 5- Toplumun bütününe hitap etmelidir.
- 6- Tarihsel bir temele dayanmalıdır.
- 7- Güçlü bir ideolojiye /dünya görüşüne dayanmalıdır.

İslam ve Toplumsal Adalet

Adalet mülkün temelidir.

Mülk yoksa adalet ne yapsın?

Mülkün temeli adalettir

Kendisi zulüm ise mülkün.

Adalet ne yapsın?

Kur’an Toplumunun İnançlar ve düşünce dünyasındaki şiarı “tevhid”, toplumdaki şiarı “adalet” bireye yönelik şiarı da “özgürlük”tür.

Kur’an’ın şekillendirdiği toplumda inançlar dünyası tevhid ile biçimlenir. Her türden çelişkilerin yatağı olan toplum, adalet ile ayakta tutulur. Allah’ın kulları olan toplum bireyleri, ancak ona teslim olarak kölelik zincirlerinden kurtulur, şerefli, özgür bir birey olarak toplumdaki yerini alır.

Kapitalizmin mimarı sayılan Adam Smith’in temel kitabının adı “*Milletlerin Zenginleşmesi*” idi. ... Adam Smith kitabında zenginleşmeye vesile olmayan meslekleri bile lüzumsuz ve gereksiz görmektedir, örneğin doktorluk, öğretmenlik, sanatçılık, yazarlık vs. gibi uğraşlar ona göre boşa kürek çekmekti. Çünkü bunlar üretimi artırıcı, ithalat ve ihracatı geliştirici şeyler değildi, öyle ya hastayı muayene etmenin, çocuğa alfabe öğretmenin ekonomiyeye ne yararı vardı?

Kapitalizmin dini ekonomizmdir. insanın değeri piyasadaki değeri kadardır.

Kur'an'ın iktisadi değer ve kuralları da kendine özgü ve orijinaldir. "İstif etme" ruhuna değil "İnfak" ruhuna dayalıdır. Servetin tekelleşmesine karşıdır. Bu ister devlet eliyle ister özel sermaye eliyle olsun fark etmez! Kur'an'ın servete yönelik yaklaşımı onu alabildiğine yaygınlaştırmaktır.

Bu anlamıyla Kur'an'a dayalı yönetim İslam ve toplum hizmetkarlığından başka bir şey değildir. Kur'an'ın devlet felsefesinde "kutsal devlet" anlayışı yoktur. Kutsal olan Allah'tır, Kur'an'dır. Devlet bunlara hizmet ettiği sürece insanlar gibi gelip geçici bir fanidir; Kur'an'a hizmet etmeyen devlet gayri meşrudur. itaat edilmesi, meşru görülmesi yasaktır. Devlet, Kur'an'ın, İslam'ın önüne geçemez, üstüne çıkamaz. Devlet; Allah, Kur'an ve toplumdandır. Kur'an'a göre şeriat toplumu kuşatır, toplum da devleti kuşatır. Gerekirse toplum (halk) şeriata muhalif devleti ortadan kaldırır, idarecilerini kendisi seçer, Kur'an'a uymadığı anda geri çeker, azleder. Bu anlamda tarih boyunca geliştirilen devleti kutsama anlayışı Kur'an'a uymamaktadır. Bunun yerine "toplumu" öne çıkaran, devleti daha geri plana bırakan anlayış geliştirilmelidir. Zira Kur'an'ın asıl muhatabı "birey" ve bireylerden kurulu "toplum"dur. Kur'an'ın "devletçi" yorumu yerine "toplumcu" anlayışı esas alınmalıdır.

Beşeri ideolojiler her şeyden önce kendilerini "hak tayin edici" olarak görmekle işin başında Allah'a şirk koşuyorlar. Sonra hakları yerli yerince takdir etmiyorlar. Takdir etseler bile adilce dağıtmıyorlar.

Bugün çoğu ülkelerde anayasalar devletlerin halklarına tanıdığı hakları beyan eden maddeler üzerine tanzim edilmişlerdir, örneğin T.C. anayasasının yarısından fazla kısmı "haklar ve ödevleme ayrılmıştır. Yani bize verilen haklar nelerdir ve bizim devlete karşı vazifelerimiz. Kur'an'ı "hiç sayan" anayasalar gibi T.C. anayasası da kendini "hak tayin edici sari" olarak görmekle en büyük günah olan "şirk" günahını işlemektedir. Yine insanlara tek tipçi ideoloji dayatmakla onları kendine "kulluğa" zorlamaktadır. Tayin ettiği haklar yer yer temel insani hakları tanıma gibi görünse de çoğu yerde bunları vatandaşlarına çok görmektedir, örneğin Türkiye'de yaşayan herkesi "Türk" olarak tanımlayarak insanları doğuştan gelen kendi kavmi ve ırkına mensup olma hakkını ellerinden almaktadır. Yine herkesi "Türkçe" konuşmaya zorlayarak insanların kendi ana diliyle konuşma hakkını ihlal etmektedir. Aynı şekilde insanların kendi inançlarını istedikleri gibi yaşama haklarına sınırlamalar getirmektedir, örneğin Müslüman olan bir insan, dinini nerelerde ve ne şekilde yaşayacağını kendisi belirleyememektedir. Dine, yaşanılacak yer ve mekan olarak sadece "vicdanlar" gösterilmektedir.

Hak tayin etme, insanlara değil Allah'a mahsustur. Tayin edilmiş hakları adilce dağıtma da Kur'an'a dayalı, İslami yönetim örgütünün işidir. Bunları tanımamak Kur'an'a göre şirk ve zulümdür.

Kur'an toplumunda anayasanın kaynağı Kur'an'dır. Bu nedenle anayasa, "temel maslahatlar" ve "istishab" esas alınarak düzenlenir. Yani temel beş maslahatın anayasal güvence altına alınması ve insanların yasak olanlar dışında genel serbestlik içinde olmaları.

İslam hukukunda insanların doğuştan var olan hakları olduğu gibi korunmuştur. Buna göre yeryüzünde Allah'ın yasak koymadığı her şey serbesttir (istishab-genel serbestlik). Yasak konular ise başkalarının haklarını ellerinden almaya yönelik davranışlardır. Yani zulüm yasaklanmıştır.

Kur'an toplumunda ana kaynak Allah'ın kitabıdır. Kur'an mevcut tüm hukuki sosyal metinlerin üzerindedir. Anayasanın, kanunların, mahkemelerin hukuki içtihatların kaynağıdır. Bu haliyle Kur'an, köydeki muhtardan, şehirdeki Yargıtay hakimine, sokaktaki satıcıdan üniversitedeki profesöre kadar herkesin elinde hayatını ona göre tanzim edeceği "ana kitap", "temel metin" olacaktır. Böylece Allah'ın insanlar içindeki kelamı, ruhu, nefesi temel belirleyici olacak ve toplum ona göre şekillenecektir.

Kur'an toplumunda Kur'an'ın egemenliği esastır. Toplum sözleşmesi bu egemenliğin tanınması durumunda söz konusu olabilir. Ancak bu egemenliği tanımayan ve Kur'an'ı hayat kılavuzu olarak kabul etmeyen Müslüman olmadığını söyleyen bir kişi de Kur'an toplumunun üyesi olabilir. Dinini yaşayabilir. Temel hakları koruma altındadır. Onlara toplumun Müslüman olmayan bireyleri anlamında "zimmi" denilir.

Söylediklerimizi özetleyecek olursak;

1-Bugün Müslümanların topluma yönelik çağrısı "adalet" olmalıdır.

2- Adalet "haklar" çerçevesinde ele alınmalıdır.

3- Hakların tayin mercii olarak yüce Allah, bu hakların beyan yeri olarak da "Kur'an" kabul edilmelidir.

4- Kur'an'ın Adalet, Gıst, Vezn, Keyl, Cevr, Zulm olarak çerçevesini çizdiği "Adalet Felsefesi" toplumun her birimine kurallar şeklinde inceden inceye yansıtılmalıdır.

5- Kur'an'ın topluma yönelik temel maslahatlarını (din, can, mal, nesil, akıl) koruma altına alan, yasaklananlar dışında kalan her şeye genel serbestlik (istishab) getiren ve yasakları beyan edici bir anayasa geliştirmeye çalışılmalıdır.

İslamcı ve Meşruiyet

Tarihi Materyalizm diyor ki; Tarihin itici gücü maddedir. Kutsal değer emektir. Tarihte iki sınıf vardır; emeğiyle çalışanlar ve bunu sömürenler. Bu ikilik kalkmadıkça insanlar mutlu olamazlar. Dolayısıyla meşru ve haklı olan emekçi olanlardır. Diğerleri haksızlık etmektedirler.

Buna göre insanın serüveni diyalektik materyalizm çerçevesinde evrim süreci içinde başlamıştır, önce Doğa'dan başka bir şey yoktu, insan su ve ağaçların doğal mutasyonuyla konuşur oldu. Önceleri inançları yoktu, insan aciz kaldığı doğa güçleri karşısında sığınma ve inanma ihtiyacını duydu. Tanrılar, dinler böyle ortaya çıktı, insan acizliğini giderip, doğaya bilgi ve teknoloji ile egemen olmaya başladıkça tanrılar ve dinler ortadan kalkacaktır.

Dinlerin ortadan kalkışında şu aşamalar yaşanacak;

- Çok tanrılı dönem
- Tek tanrılı dönem
- Pozitif dönem ve dinlerin ve inançların yok oluşu...

Modern paradigma insan aklını tanrılaştırdı. Aslında amacı tüm tanrıları yok etmektir. Post modern paradigma ise akıl dahil tanrı olmaya değer hiç bir şey olmadığını, hiç bir dinin, dünyayı değiştirmeye yönelik hiç bir ideolojinin uğruna ölmeye değer olmadığını söylüyor. Post modern paradigma dinler ve ideolojiler döneminin bittiğini ilan ediyor ve bireyin kişisel mutluluğunun haklarının kutsal değer olduğunu deklare ediyordu. Toplumsal meşruiyet bir yerde hak iddiasıdır. Yani iktidar olmak, topluma sistem vazetmek kimin hakkıdır? Bu hakkın kime ait olduğuna inanılıyorsa o çerçevedeki her şey meşru, çerçeve dışına çıkanlar da gayr-ı meşru görülür.

İlahi hikmet diyor ki insanlar üzerinde “*Rabb hakkı*” (Hukukullah) vardır, insan başıboş var olmuş değildir. Rabb hakkı insanlar tarafından teslim edilmelidir.

Eğer bir insan, bir toplum, bir devlet, bir tarih Rabb hakkını tanımış ve teslim etmişse meşru, değilse gayr-ı meşrudur.

Sonuç olarak:

- 1- Toplumsal meşruiyetin kaynağı olarak Din, meşru ve meşru olmama sınırını çiziyor.
- 2- Eğer bir halk, bir devlet, bir tarih Rabb hakkını teslim etmeyerek, toptan karşı çıkma yoluna girmişse, gayr-ı meşru olmaktadır.
- 3- Bugün meşru olma veya olmama sınırlarının tayin edilmesinde hak din dışlanmakta hatta hiçe sayılmaktadır. Asıl bunu yapanlar gayr-i meşru iken iş tersine dönmüş meşruluğun kaynağının hak din olmasını savunanlar gayr-i meşru ilan edilmişlerdir.

Osmanlı'da Değişim Görüntüleri

Anadolu coğrafyasında son iki yüzyılın hesaplaşması bir bakıma “*laikleşme*” ile “*İslamileşme*” mücadelesidir. Bu, daha genelde batı uygarlığı ile İslam'ın kadim rekabetini de ortaya çıkaran bir görünümdür.

1789 Fransız devrimi ile 1979 İran devrimi son iki yüz yılın tarihi dönüşümünü simgelemektedirler. Fransız devrimi “laik” yükselişin İran devrimi de “İslami” yükselişin sembolleridirler. Fransız devrimi ile yükselişe geçen laik dalga Osmanlı'nın İslam temelli statükosunu gün be gün sarsıp yok ederken İran devrimi ile yükselişe geçen İslami dalgada bugün laik temelli statükoların gün be gün erimesine neden olmaktadır.

1923 ile 1980'li yıllar arasındaki dönem ise laik statükonun tarihidir. Bu dönemin 1950'li yıllara kadarki dönemi “*diktatörlük*” sonraki dönemi ise “*dinozorluk*” devreleridir. Laik diktatörlük değişimi “dikte” etmenin, laik dinozorluk ise yeni değişim talepleri karşısında “direnme”nin ifadesi olmaktadır.

1979 İran devriminden sonra iki yüzyıl önce Fransız devriminin üstlendiği tarihi misyonu bu sefer tersten İran devrimi üstlenmiş görünmektedir. Bu sefer dalga doğudan esmeye başlamış, statüko laik temelli olurken,

Değişim İslami temelli gelişmeye başlamıştır. Bundan sonrasının tarihi laik statükoya karşı İslami değişimin tarihi olacaktır.

Fatih bir Türk ailesi olan ve Osmanlı ailesinden sonra en güçlü köklere sahip olan “Çandaroğulları”nı tasfiye etti. Bunun için Çandarlı Halil’in vezirliğine son verilmesi gerekiyordu. Çandarlı, “devletin bekası” için boğduruldu. Osmanlılar bundan sonra “devşirme” vezirlerin elinde otoriter bir bürokrasiyle yönetilecektir. Osmanlı hanedanı iktidarını tehdit edecek rakip Türk kökenli yöneticiler istemiyordu. Hanedanlığı altındaki “kullar” genellikle gayrimüslim çocuklarının devşirilmesiyle oluşan “devşirme bürokrasisi”nin omurgasını oluşturuyordu. Bu devşirmelerin toplumsal bağları ve kökleri hemen hemen yoktu. Uzak ülkelerden devşirilerek “yalınayak” getiriliyor, hanedana “kul” yapılarak toplumla tüm bağları yok ediliyordu. Bu kulların kayıracağı toplum kesimleri yoktu.

Fatih, “devşirme kulları” ile sağladığı güçlü iktidarıyla dünya hakimiyetine soyunmuştu. Hıristiyanlığın iki güçlü merkezine göz dikmişti, ilki Ortodoksluğun güçlü merkezi Konstantiniyye idi. Orayı “İslambol” (İstanbul) yaparak halletmişti. Sıra Katolikliğin merkezi “Roma”daydı. Ancak ömrü buna vefa etmedi, İtalya seferi hazırlıkları yaparken zehirlenerek öldürüldü.

Kanuni döneminde daha sonra çöküşün önemli nedenlerinden birisi olacak “kapitülasyonlar” ortaya çıktı. Osmanlılar Fransa’yı Almanlara karşı desteklemek için “Memalik-i Osmaniyye”de ayrıcalıklı ticari anlaşmalar yaptı. Daha önce Venedikliler için de yapılmıştı. Bu büyüklük kaprisinin neden olduğu önemli bir gedikti.

1699 Karlofça anlaşmasına kadar imparatorluk bir durgunluk dönemi geçirdi. Karlofça Osmanlıların toprak yitirdikleri ilk anlaşmadır. Bu nedenle imparatorluğun gerileme döneminin başlangıcını belirler.

Ruslar Kaynarca anlaşması ile Memalik-i Osmaniyye’de Ortodoks uyruklu reayanın hamiliği hakkını aldı. Böylece içişlerine karışmaya başlayacaktı. Nitekim bu tarihten sonra Ruslar sürekli “Ermeni” sorunu yaratmanın planlarını yapacaklardır.

Çöküşün nedenleri arasında şunlar sıralanabilir:

- 1- Bozulma şeklinde gelişen tarihi dönüşüm yasası (Bakara 257)
- 2- Ayrıcalıklı ticari anlaşmalar (Kapitülasyonlar)
- 3- Fransız devriminin laik-ulusçu rüzgarları
- 4- Batılıların durdurulamayan teknik ve ekonomik yükselişinin gerisinde kalma.

1718-1730 yılları arası “Lale devri” diye anılır ve “düşüşün başlangıcı olarak kabul edilir.

Günümüzde “kahvehane” kültürü aslında lale devrinden kalma bir gelenektir. O döneme kadar Osmanlı ülkesinde kahve ve bilumum keyif verici içecek yasaktır. Kahvenin serbest bırakılması için nice kanlar bile dökülmüştür. Lale devrinde kahve ve içki serbest bırakılmış ardından mantar gibi “kahvehaneler” türemiştir. Saray çevresi lale bahçelerinde keyif çatıp boğazın havasını teneffüs ederken kahvehanelerde toplanan yeniçeriler, mollalar, halk aktivistleri gidişatı konuşmaya başlayacaklardır.

1699 yılının başında yapılan Karlofça antlaşması ile Macaristan ve Transilvanya savaş halinde olunan Avusturya’ya, Ukrayna Polonya’ya, Mora Venedik’e veriliyordu.

Osmanlıların Balkanlar’daki en ciddi rakibi Avusturya idi. Karlofça antlaşmasıyla Balkanlardan geri çekilme başlamış, arkasından Pasorofça (1718) antlaşmasıyla çekilme hız kazanmıştı. Bu antlaşmalarla Osmanlılar bugünkü Yugoslavya, Avusturya, Macaristan, Sırbistan, Bosna-Hersek gibi ülkelerden geri çekilmeye başlamıştır.

Devletin omurgası ordu ordunun temeli de yeniçeri ve kapıkulu ocaklarıydı. Osmanlıda ilk değişim düşünceleri buraların ıslahı şeklinde gelişmiştir.

Ancak ordu ve yeniçeri ocakları değişim rüzgarlarına hiç de kapılacak gibi görünmüyordu. Yeniçerilerin toplumla sıkı ilişkileri vardı. Çoğu bir tarikat mensubuydu, ayrıca kapıkulları kurulu düzenden çıkarı olan çevrelerden oluşuyordu. Her kurulu düzende görüldüğü gibi Osmanlı statükosunun çıkar çevreleri ilmi gerekçelerle yeni olan her şeye karşı çıkıyorlardı. Her yeniliği açılmış bir gedik olarak görüyorlar ve düşmanın bu gediklerden “sızacağını” varsayarak değişimlere direniyorlardı.

Ayrıca teknik yeniliklere “din” adına karşı, çıkan matbaaya “gavur icadı” diyerek engel olan ve yıllarca direndikten sonra ancak din kitaplarının dışındaki eserlerin basılmasına “fetva” veren ulema müsveddeleri de işin cabasıydı.

Osmanlı düzeninin değiştirme girişimlerinin daima engelleyicisi olmuş yeniçeriler “kazan kaldırarak” geleneksel isyanlarıyla III. Selim’e dur dediler.

1807 yazında Selim’in değişim girişimleri, sönmuş görünüyordu. Değişimci Selim tahttan indirilmiş, yeni sivil ordusu dağıtılmış, reformcu adamları öldürölmüş veya gizlenmiştiler. III. Selim’in reformları At meydanındaki Yeniçeri kazan kaldırımı ile raundu kaybetmişti.

1800’lü yılların hemen başlarındaki III. Selim ve arkasındaki Bayraktar Mustafa Paşa’nın reform girişimleri II. Mahmut’un tahta çıktığı sıralarda iyice sönmiştü. Reformcular kaybettikleri rauntları almak için Osmanlıların “Büyük Petrosu” diye anılacak “*Gavur Padişah*” II. Mahmut’u bekleyeceklerdi.

İslam Cumhuriyeti Çağın Modeli mi?

TBMM ilk kurulduğunda 1921 anayasasında da geçtiği gibi bir İslam cumhuriyetiydi. Eğer savaş sonrası kurulan rejime batıcı-laik kadrolar egemen olmasaydı belki de Türkiye, yüzyılın ilk İslam cumhuriyeti olacaktı.

İslam, ülkenin vazgeçilmez ana kültürü, cumhuriyet de “toplumsal istiare” anlamına geliyor. Bu iki kavram Yeni Türkiye’ye oturuyor. Laik cumhuriyet gibi ülkeyi başkalaştırma, tarihsel mecrasından koparmaya kalkışma anlamına gelmiyor.

Cumhuriyet kavramını kendileriyle özdeşleştiren batıcı laik kadroların tuzağına düşölmemelidir. Biz Cumhuriyeti değil laikliği, İslam’la bağdaştırmıyoruz. Bugün batıda kiliseler ellerine fırsat geçse devletleri yönetmeye, yönlendirmeye çalışırlar. Kilisenin devlete karışmamasını papazlar hala içine sindirebilmiş değildir.

Bir Siyasal Katılım Modeli Olarak

“İcma-ı Ümmet”

Ümmet şunlar üzerinde “anlayış ve yorum birliği” yani *icma* sağlamıştır; bir kitap (Kur’an) bir önder (Resul) bir yön (Ka’be) temel ilkeler (Namaz, oruç, hacc, zekat, risalet, tevhid, mead, melekler, temel sözler, Tekbir, Tehlil, Salavat, Teşbih vs.)

Bunlar Kur’an ve Sünnet metinlerinde geçtiği için değil metinler üzerinde “anlayış ve yorum birliği” sağlandığı için bozulmamıştır. Eğer ümmetin anlayış ve yorum birliği nesiller boyunca sağlanmamış olsaydı tahrifat metinlere de yansyacaktı. Yani önce ümmetin zihni tahrif olacak sonra bu metinlere yansyacaktı. Nitekim önceki ilahi metinler böyle tahrif olmuştur. Tahrifat önce metinlerde değil zihinlerde başlamıştır. Zira metinler yalnız başına masumdurlar onu siz ya ilahi murada uygun anlarsınız ya da bozuk anlayışınız doğrultusunda tahrif edersiniz. Eğer tahrifat üzerinde icma sağlanırsa metin tarihten silinir yok murad-ı ilahi üzerinde icma olursa metinler yaşar.

İşte Kitap’ın korunması murad-ı ilahi üzerinde icma (anlayış, yorum ve uygulama birliği) sağlanması ile gerçekteşişmiştir. Bu açıdan icma-ı ümmet Kitab ve Sünneti bize taşıyan en önemli ilke olmaktadır. Zira yeryüzünde Allah’ın bir kitabının ve resulünün bulunması değil Kitab ve Resuller üzerinde bir topluluğun murad-ı ilahiye uygun icmasının sağlanmış olması önemlidir. Tevrat’ta, İncil’de, Zebur’da Allah’ın kitabıdır. Musa’da, İsa’da, Davut’ta, Allah’ın resulüdür ama bunlar üzerinde ilahi murada uygun bir anlayış, yorum ve yaklaşım birliği sağlanamamıştır. Din bu birliği (icmayı) sağlayamayanlarda değil, sağlayanlarda aslına uygun olarak yaşamaktadır. Eğer bu icma yok olursa öncekileri başına gelenin bu ümmetin başına gelmesi kaçınılmaz olacaktır.

Bir siyasal katılım modelinde temel sorular şunlardır: Toplumu kim yönetecek? Yöneticiler nasıl belirlenecek? Yönetilenler yöneticilere nasıl yol gösterecek? Geniş toplum kesimleri toplum yönetimine nasıl katılacaklar?

“İcma-ı ümmet” veya “Cumhur” kavramları bu soruların cevabı olarak yorumlanırsa bir siyasal katılım modeli ortaya çıkacaktır.

Kur’an yönetim işlerinde temel kuralı şöyle koymaktadır:

“*Onların işleri aralarında şura iledir (Şura: 38)*” yani “emr (iş)” yapılırken o işle ilgili olanlara danışılması gerekiyor. Bu “iş”in olduğu her yerde geçerlidir. Yönetimde bir iş olduğuna göre bunun danışılarak, fikir alarak yapılması gerekir. Yönetime yönetilenleri “katmak” onlara danışmakla mümkün olabilir.

İşte burada İcma-ı ümmet siyasal bir model olarak karşımıza çıkıyor. İş konusunda topluma danışmak için icma-ı ümmete gidilecektir. Yani ümmetin çoğunluğu “*bu işi şunlar yürütsün*” diyorsa iş onlara verilecek, böylece iş konusunda toplumsal istişare yapılmış olacaktır.

Demokrasi batılı ülkelerde aynı zamanda hakimiyetin kaynağı olarak da sunulmakta ve böyle inanılması istenmektedir.

Bir toplumda “en üstün yüce otorite” ne olacaktır. Demokrasi buna “halk” diye cevap veriyor. Yani bir halk ilahi otoriteye rağmen karar birliğine varmışsa demokrasinin gereği meşru ve geçerli sayılmaktadır. Batıların demokrasiyi bir olgu değil bir din gibi ele alması Müslümanlar arasında şiddetli demokrasi karşıtlığını doğuruyor. Bu da Müslümanların halka fikir sorma, seçim yapma gibi konulara karşıymış gibi görülmesine neden olmaktadır. Bu durum demokrasinin din gibi ilahi hakimiyetin karşısında algılandığı sürece böyle sürüp gideceğe benziyor.

Müslümanların siyasal katılım modeli olarak demokrasiyi alıp kullanmaları yerine “*icma-ı ümmet*” veya “*cumhuri yönetim*” ilkelerinden hareketle bir işleyiş geliştirmeleri gerekiyor.

Cumhuri yönetim ilkesiyle yönetilen bir İslam cumhuriyeti nizamı da sorunlar “icma-ı ümmet”e giderek çözülebilir. Eğer bir meselenin açık çözümü Kur’an ve sahih sünnette bulunamamışsa ve kamuyu ilgilendiriyorsa kamuoyuna danış maktan yani icmaya gitmekten başka yol kalmamaktadır. Toplumun başına kimin geçeceği, çok önemli dış anlaşmalar, iş verme ve işten el çektirme, toplumsal istişare vb. konularda zaman zaman icma-ı ümmete gidilebilir. Temel referanslarda çözüm bulunamayınca icma-ı ümmete gitme her tür imtiyazı kaldırarak bizzat Ümmeti (toplumu) ve onun içinden çıkacak ehliyet ve takva sahiplerini seçmeyi çözümün kaynağı olarak görmeyi gerektiriyor.

Çağdaş İslam Düşüncesi

“Gelenek- Radikalizm-Modernizm Temelinde Yeni Bir Yaklaşım”

Batıda rönesans ve reform hareketleriyle bir “*kendini sorgulama*” dönemi başladı. Buna batılılar daha sonra “*aydınlanma çağı*” diyeceklerdir. Bu reformcu dalga temelde batıya tahakküm eden “Katolik kilisesine” başkaldırı özelliği taşıyordu. O dönemde sadece batıda değil tüm dünyada “dinlerin” hakimiyeti söz konusuydu. Rönesans ve reform hareketleri bu “din” hakimiyetini sorgulamaya yöneldi. Aslında sorgulanan din muharref Hıristiyanlıktı. Reformcular Katolikliğin batıyı geri bıraktığını iddia ediyorlardı. Kiliseye, Katolik mezhebine ağır biçimde eleştiriler yöneltiyordu.

Batıda “muharref din”in tahakkümünden kurtulma birbirini tamamlayan hamlelerde üç büyük devrimle kendini gösterdi. İlki 1648 İngiliz “*püriten*” devrimiydi. Temelde Hıristiyanlığın aslına dönmeyi, saflaşmayı amaçlayan “Protestan” mezhebinden hız ve ilham alan bir devrimdi bu. Zaten Protestan anlamına gelen “*püriten*” öze dönme, saflaşma, Katolikliğin bid’at ve hurafelerinden kurtulma anlamına geliyordu. Fransız Calvin, Alman Luther vs. hareketin ideologlarıydılar. Batı Avrupa’da doğan bu hareket İngilizlerin elinde “Anglikan” yorumuyla ifadesini buldu. Hıristiyanlığın kadim mezhebi Katoliklikten önce doğu Hıristiyanlığı anlamında “Yunan” yorumu *Ortodoksluk* koptu. Daha sonra reformcu *Protestanlık* ortaya çıktı. Protestanlığa İngiliz damgası vurulunca “Anglikan” kilisesi doğmuş oldu.

Batıda ikinci büyük devrim 1789 Fransız devrimiydi. 1648 İngiliz püriten devriminden bir hamle daha ilerdeydi. Bu İngiliz devrimi Protestanlık adına yapılmıştı. Hıristiyanlığı ıslah etmeyi amaçlıyordu. Katolik statükoculuğa karşı İngiliz Protestan değişimini temsil ediyordu. Fransız devrimi ise Katoliklikle birlikte Protestanlığı da dışlıyordu. Temelde Hıristiyanlığa yönelmişti. Onun dünyevi hakimiyetini kırmayı amaçlıyordu. Fransız devrimi bir mezhep tercihi yapmadığı gibi din tercihi de yapmamayı hedeflemişti. Dine (Hıristiyanlığa) en pasif bir yer ve mekan gösteriyordu; kişilerin vicdanı... Din, bir takım manevi, moral duygular olarak vicdanlarda kalacak, böylece toplumdaki saygın yerini muhafaza edecekti. Fransız devriminin bu “laik” ilkesiyle Hıristiyanlık toplum hayatından iyice dışlanarak bu “laik” uygulaması daha sonra aynı şekilde Osmanlı ülkesine de taşınacaktır.

Batıda üçüncü büyük devrim 1917 Rus devrimiydi. Temelde batı düşüncesinin bir ürünü olan Marksizm-Leninizm’in, 1748’deki “Paris Komünü”nün 73 günlük denemesinden sonra dünyadaki ilk devrimiydi bu. Rus devrimi İngiliz ve Fransız devriminin “din”i sorgulama hamlesinin son aşamasıydı. Hıristiyanlık (genelde din) İngiliz devrimiyle ıslah edilmeye çalışılmış, Fransız devrimiyle kapı gösterilmiş, Rus devrimiyle de kapı dışarı

edilmişti. Rus devrimi dine vicdanlarda bile yer vermiyordu. Dini “afyon” ilan ederek tamamen kurtulunması gereken bir uyuşturucu zehir olarak görüyordu. Bu nedenle Rus devrimi her tür dini inancı vicdanlar da dahil insanların hayatından “kazılmaya” yöneldi.

Batı topyekün doğuyu işgalinden sonra geri gidiyor, ama ne gidiş. Ektiği tohumlardan anası doğulu, babası batılı “melezler” bırakarak. 1979 İran Devrimi’ne kadar hiç bir İslam ülkesinde batıya rağmen bir rejim kurulamamıştır. Kendine yerli uşaklar bulan batılılar uşaklarından emin oldukça geri gitmişlerdir.

Doğu’da gerçekleşen İran Devrimi, 200 yıl önce batıda gerçekleşen Fransız devrimine, doğunun cevabıdır. Fransız devrimi ile Batı ayağa kalkmış, doğuda geri çekilme başlamıştı. İran devrimi ile ise doğu atağa kalkmış, batı geri çekilmeye başlamıştır.

Bir olayın, bilginin veya durumun “*gelene*k” olabilmesi için şu şartları bulundurması gerekir. Süreklilik, geçmişe saygı, kendine güven, hiyerarşi, hiyerarşiye itaat, istikrarlı aktarma.

Geleneğin karşıtı ise “*yenilik*”tir. “*Modern*” kelimesi kök itibarıyla Latince ‘*modernus*’tan o da “henüz, şimdi” anlamlarına gelen “*Moda*” kelimesinden türeyor.

Gelenekçilik (traditionalism), siyasal düzeyde, bir toplum ve devletin tümüyle akli temeller üzerinde yeniden kurulmasına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Fransız devriminin tüm siyasal ve sosyal kurumları, kolektif, durmuş, oturmuş gelenekler yerine bireyin aklına tabi kıldığını, bununla da güçlü sağlıklı bir sosyal-siyasal düzeni sağlayamayacağı iddia edilmiştir.

Gelenek kendi içinde paradoks bir durumu da barındırıyor. Bir yandan eskiyi devam ettirmede “kurtarma simidi” olurken diğer yanda yeni için “ayak bağı” olabiliyor.

Gelenek içinde bir başka ters durumda gelenekçilik gelenekselcilik paradoksudur. Gelenekçi bizatihi geleneğin içinde olandır. Bir sufi; bir mukallid, bir ehli hadisci veya bir ahbari gibi. Gelenekselci ise aslında geleneğin dışında olup geleneği savunandır.

Bir de bu “eskiyi koruma” mantığının gelenekselci versiyonu vardır..Yukarıda değinildiği gibi bu tamamen geleneğin içinden gelenlerdir Burada, hakim mantık şudur; “yenilginin, çöküşün”, İslam’dan uzaklaşma ana nedeni “dış güçlerin” komplolarıdır. Atalardan gelen tüm inanç ve gelenekler olduğu gibi korunmalıdır. İslam olarak bize ne intikal etmişse İslam işte odur. Bu, “geleneklerle uğraşmak” affedilemez bir suç hatta batının, dış güçlerin ajanlığını yapmaktır...

Bu tür gelenekçilik daha çok mutasavvuf, muhaddis ve mukallidlerden gelmektedir. Her üç gelenekte de nesillerden nesillere aktarılan inançlar, eserler vardır. Üçünün de kendine göre sonunda Hz. Peygambere dayanan “silsile”si vardır. Bu silsile aşılamaz, geçilemez, dokunulamaz. Bu silsile ile uğraşmak dini yıkmanın ilk adımlarıdır. Arkasından Kur’an ve peygambere itiraz gelecektir.

Sufi kendini ‘silsile-i saadet’ ile peygambere dayar. Hatta bu “başbuğ velilerinin” sayısı 33 ile hitama erdirilir. Nakşi geleneği, silsileyi Hz. Ebubekir’e, Kadiri geleneği de Hz. Ali’ye dayandırır, onlardan da feyiz ve nurun kaynağı “Seyyid Kainat’a”...

Bu silsilecilik bazen İslami gelenekten çıkıp “muharref” geleneğe dönüşür. Bu sefer silsile kırklar, yediler, onlar şeklinde sıralanır. En sonunda “bire” ulaşır. O, “*gavs-ı azam*”dır, etrafında “kutuplar” sıralanır, biri ölünce hemen yeri doldurulur. Muharref geleneğin bu hali Hinduizm’in damgasını taşır. Krişna’nın yerini Allah, Brahman’ın yerini Gavs almıştır. Hinduizm’in ruhçu geleneği sufilerin açtığı gedikten İslam’a yol bulmuştur artık.

Sufi geleneğin tarihte iki önemli işlevi olmuştur. İlkin, genellikle halk kitleleri sufi dervişler eliyle Müslümanlığa girmişlerdir. Hindistan’ı, Orta Asya’yı, Anadolu’yu, Balkan’ları bunlar İslamlaştırmışlardır. İkincisi de yeni gelen bu halklar İslam’ı kendi ellerinde eğip bükmüşlerdir. İslamlaşma özde değil kabukta olmuş, eski inanç ve adetleriyle beraber gelmişlerdir. Bu nedenle bu bölgedeki geleneklerde Hinduizm’in, Şamanizm’in, Zerdüştizim’in, Hıristiyanlığın izleri bariz bir şekilde görülebilir. Bunun en açık örneği Anadolu’daki Bektaşî geleneğidir. Balkanlardan Hind alt kıtasına kadar uzanan kuşaktaki tüm geleneklerin izlerini bünyesinde barındırır. Bektaşîlik’te Hint ruhçuluğu, İran gulat Şiiliği ve Bizans mesihçiliği birleşmiştir.

Hadisçilik geleneği de kendi hiyerarşi ve silsilesini kurarak nesilden nesile aktarılmıştır. Arapça da “*gelene*k” anlamına gelen “*anane*” aslında hadis geleneğinden alınmadır. Hadis rivayetinde “*anan*” şeklinde rivayet edilen “*filan’dan, filan da filan’dan*” şeklindeki silsileyi oluşturur. Sufinin literatüründeki “*silsile*” muhaddisin

literatüründe “*sened*” adını alır. Ancak “*sened*”, silsileye nazaran daha gerçekçi, realist ve ilmidir. Sened’in içine dahil edilen her bir “*ravi*” inceden inceye elemeyen geçerek “*adalet ve zabt*” süzgecinden geçilerek senede alınır. Eğer şartlara tam uyarırsa o senede “*muttasıl, sahih*” gibi isimler verilir. Uymazsa “*zayıf, hasen, munkatı, mürsel*” gibi kategorilere ayrılır. Okuyucu bunlara bakarak kararını verir.

Hadis geleneğinin bu çalışması sahih geleneğin bir parçasını oluşturmuştur. Çağdaş İslam düşüncesinin sufilere “*silsile*”lerinden alacağı pek bir şey yokken muhaddislerin “*senet*” geleneğinden alacağı epeyce malzeme vardır. Sened de nihayet götürülüp Hz. Peygambere dayandırılır. Hadis geleneğini, “*geleneççiliğe*” döndürmenin adı ise “*ehli hadis*” ciliktir. Bu eğilimin de diğer gelenekçilerden farklılığı yoktur; öncekilerin kurduğu hiyerarşiye kesin itaat ister. Onları sorgulamaya kalkışmak dini yıkmaya başlamaktır. Zaten sapık fırkalar önce hadisi eleştirmiş sonrada Kur’an’a el uzatmışlardır. Hadisi mütevatir, ehad diye ayırmak yanlıştır. Hadis hadistir, duyar duymaz teslim olunmalıdır. Hatta önce hadis okunmalıdır. Bu hadislerin Hz. peygamberin anlayışı kavrandıktan sonra Kur’an’a belki geçilebilir.

Görüldüğü gibi bu gelenek hadisi Kur’an yerine koymaktadır, önce Kur’an okuyup, Kur’ani bir bakış kazandıktan sonra zengin bir malzeme olarak hadis okunmasını önereceği yerde işi tersine çevirmektedir. Kur’an ayeti uyduramayanların hadis uydurup Müslümanların inançlarını bozmaya çalıştığını söyleyeceği yerde, hiç ayırım yapmadan hadise teslim olmayı öğütlemektedir, iyi ki hadislerin cerh ve tadil çalışmaları yapıldı diyeceği yerde mevcut hadis kitaplarını Kur’an gibi “*kutsama*” yoluna gitmektedir.

Şurası muhakkak ki Hz. Peygamber’in sünnetine ittiba Kur’an’ın emridir. Ancak Hz. Peygamber’in sünneti nerededir? Bugün Müslümanların elinde tarih, siyer ve hadis kitapları vardır. Bunlar bize en genel hatlarıyla sünneti, gelenek olarak tevarüs ettirmişlerdir. Dolayısıyla sünneti bunların dışında aramak yanlıştır. Bugün çağdaş İslam düşüncesinin önünde sünneti bünyesinde topladığı kesin olan (% 70 gibi) 9 Sünnilerin, 4’de Şiiilerin hadis geleneğinden olmak üzere 13 kitap bulunmaktadır. Bu kitaplarda yaklaşık 30 bin civarında hadis vardır. Bu hadislerin büyük bir çoğunluğu haberi vahid (tek kanaldan gelen) durumundadır. Bizim hadis geleneğinden alacağımız (süzgeçten geçirerek) epeyce malzeme bulunmaktadır.

Nasıl ki hadis geleneği bize büyük bir “*külliyat*” bırakmışsa aynı şekilde “*fıkıh*” geleneği de dev bir fıkıh külliyatını miras olarak bırakmış bulunuyor. (Fıkıh hadise nazaran geleneğini daha önce kurmuştu).

Daha İslam’ın ilk asrında fıkıh okulları ortaya çıktı. Bunlar temel kaynaklara isnatla meselelerin çözümlenmesi için “*usuller*” ortaya koydular, İslam yayıldıkça yeni toplumlarla, kültürlerle tanışıyordu. Onların problemlerini çözmek için İslam’ın dinamizmini devam ettirmesi gerekiyordu. Bu da “*ıctihad*” kurumunun işletilmesi ile sağlanabilirdi. Bu nedenle farklı ıctihad okulları ortaya çıktı.

Aslında İslam’ın daha ilk yıllarında var olan geleneği koruma ile yeni durumlara uyarılma çabası ortaya çıkmıştı. Bir taraftan geleneğin korunması gerekiyorken öte yandan zaman akıyor, insanlar, toplumlar, kültürler değişiyor yeni durumlar ortaya çıkıyordu. Bu durum daha çok İslam’ın doğduğu mahallin dışında görülüyordu. İşte Küfe (Hanefilik) geleneği bu ihtiyacın bir cevabıydı. Yani İslam doğduğu coğrafyanın, toplumun dışında bir coğrafyada nasıl ifadelendirilecekti. Yeni durumlara nasıl cevap verecek, tarihin gerisinde kalmamak için ne yapacaktı. Ebu Hanife bunun sistemini geliştirdi. Yeni bir meseleyle karşılaşınca onu önceki bir benzeriyle karşılaştırıyor, öncekinin çözümünü yeni duruma aktarıyordu. (kıyas). Eğer var olan gelenekle yeni durum çatışıyor gibi bir çıkmaza girerse makul bir sebeple geleneği yeni duruma uyarlıyordu (istihsan) var olan gelenekte açık bir hüküm bulamazsa veya geleneğin tamamen cevapsız kaldığı bir yeni durum varsa genel amaçlar doğrultusunda cevaplar buluyor (*maslahatı mürselle*) böylece değişimi yakalayarak dinamizm devam ediyordu.

Aslında bu tür ıctihad geleneğinin mimarı Hz. Ömer’dir. Yani İslam’ı dondurma değil, değişimler ve tarihi ilerleme karşısında meydan okuyucu bir dinamizm ve esneklikle devam ettirme... Bu inançla Hz. Ömer değişimi fark ederek Kur’an’ın kitap haline getirilmesini sağlamış, yeni fethedilen arazileri savaşa katılanlara değil kamuya bırakmış, müellefe-i kulüb’e verilecek ödeneği kesmiştir. Halbuki bunlarla ilgili (son ikisi) açık ayetler ve peygamberin uygulaması vardır. Fakat o böyle yapmakla geleneği dondurmaktan kurtarmıştır. Müslümanlara, İslam’ın peygambersiz, doğduğu coğrafyanın dışında, yeni durumlar karşısında nasıl kendini ifade edeceğini, tarihin gerisinde kalmamak için neler yapılabileceğini göstermiştir.

Ancak sonraki nesiller bu son derece canlı, dinamik, esnek ıctihad okulunu dondurmışlardır. Değişimin, ilerlemenin okulu, donmanın, statükonun, geride kalmanın müsebbibi olmaya başlamıştır. Bunun sebebi okulun (Hanefiliğin) usulünün bırakılıp, furuuna yönelmedir ve hatta furu meseleleri dondurmaz. Şerhçilik ve

haşiyeciliktir. İşte gelenekçilik burada ayak bağı olmaya başlıyor. Kendine silsile koyuyor. Müçtehidlik mertebeleri sıralanıyor, en üst mutlak müçtehidler, en alta mukallidler bulunuyor ve bu dayatılıyor, bu silsile kutsanıyor, abartılıyor. Halbuki hayat var olan oldukça ve İslam'da yaşadıkça Müslümanların hayatın meselelerini çözümleyerek Müslüman'ca yaşamaları kaçınılmazdır. ... Hz. Ali'nin dediği gibi *“bir kişinin söylediği ya nass tır (Kur'an ve sünnet) ya nassa dayalı ictehad ya da heva ve hevestir.”*

Çağdaş İslam düşüncesi fıkıh geleneğinin, gelenekçiliğini değil özünü almalıdır. Tıpkı hadis geleneğinde olduğu gibi fıkıh geleneğine de sahip çıkmalı, kendinden bilmeli ancak tarihi tortulardan arındırmalıdır.

Var olanı “koruma” misyonu ile ifadesini bulan “geleneksel İslam” ile ilgili değerlendirmelerden şu sonuçları çıkarabiliriz.

1. Gelenekselcilik (geleneği dışarıdan savunma) geleneğe yönelik sağlıklı bir yaklaşım olamaz.
2. Gelenekçilik (kavmi, mahalli dar bir geleneğin içinden çıkamama, ona kendini mahkum etme) çağdaş İslam düşüncesinin asıl mecrasını oluşturmaz. Ancak onun içinde yer alabilir
3. Çağdaş İslam düşüncesinin yaslandığı asıl mecra ümmet geleneği olmalıdır. Kendini onunla ifade etmeli, ümmet için diğer geleneklere hoşgörü ile yaklaşmalı, onları ümmetin zenginliği olarak kabul etmelidir
4. Ümmetin zenginliğini dinamik bir fıkıh-içtehad okulunda malzeme olarak kullanabilmedir İslami gelenek içindeki dinamik unsurları canlandırmalı, yeniden ifadelendirmeli ve ilerletmelidir.

Batıların kullandığı “radikal”, “fundamentalist” terimleri yerine “diriltme” terimini kullandık. Zira batı egemenliği karşısında topyekün bir diriltme hamlesi söz konusudur. Bu diriltme “devrimci, demokratik” veya siyasal vurguya tepki olarak- “sivil” bir tarzda olabilecektir. Her üçü de aynı misyonu ifade etmektedir.

İslam dünyasında batı egemenliğine karşı yeniden diriltme çabaları metot olarak üç ana eğilim halinde kendini göstermektedir, ilkin “devrimci” bir tarzda dirilmeyi hedefleyen ve batıların asıl “radikal” tabiriyle kasdettikleri anlayıştır, ikinci olarak İslam'ın (geleneğin) güçlü toplumsal dinamiklere sahip olmadığı ülkelerdeki diriltme hamleleridir ki bunlar var olan imkanları kullanarak “demokratik” bir dirilmeyi hedefler Bu ikisinde “siyasal iktidar” vurgusu kuvvetli hatta “baş hedef” olarak ele alındığı için bunlara tepki olarak dirilmenin siyasal iktidar çerçevesinde değil toplumun daha “sivil” kesimlerine ulaşarak gerçekleşebileceğini savunan görüşler, devrimci Marksist örgütlerin yenilgiyle biten deneyimlerinin de etkisiyle savunulmaya başlamıştır.

İslam dünyasında devrimci siyasal diriltme hareketlerinin son iki yüzyılda dört ana merkez etrafında geliştiğini söyleyebiliriz. Bunlar Suudi Arabistan, Mısır, Pakistan ve İran'dır. Bu çerçevede Vahhabi hareketi, İhvan-ı Müslimin, Cemaati İslamiye, İran Devrimi karşımıza çıkıyor.

Fransız devrimi gerçekleştiği (1789) sıralarda İslam dünyasında özellikle Hicaz bölgesinde kendinden epeyce bahsedilecek bir şahıs hayata veda ediyordu. Bu Muhammed İbni Abul-veh-hab'dı (1792). Dönem son 200 yılımızın hemen başlarıydı.

Osmanlı imparatorluğunun uzak eyaletlerinde ve Hindistan'da görülen dini bozulma ve ahlaki gevşeklik karşısında sürekli gelişen bir hareket vardı... Bu 89 yaşında vefat eden Muhammed bin Abdulvehhab'ın şahsında belirginleşen, Sünni-Hanbeli-İbni Teymiyeci geleneğin bir yorumu olan “Vahhabilik” diye anılacak diriltme sorgulayıcı akımdı.

Çok geçmeden Muhammed bin Suud'la tanıştı. Suud mahalli bir aşiret lideriydi. Elinde gücü ve yetkileri vardı. Suud, İbni Vehhab'ın görüşlerini benimsemişti. Burada başlayan vahhabi hareketi askeri yönden Necid'den Hicaz'a yayıldı. Daha sonra Mekke ve Medine Vehhab'ın nüfusuna girdi.

Ancak o zaman Osmanlı eyaleti olan Hicaz'ı ele geçirmek Osmanlı'ya başkaldırma anlamına geliyordu. Sünni-Sufi-Hanefi sentezinin geleneğine yaslanmış olan Osmanlı payitahtı bunu affedemezdi. Mısır valisi Mehmet Ali Paşa bu “kazan kaldırma”yı bastırması için üzerlerine saldı. Hicaz geri alındı. Vehhabiler Kuveyt'e sığındılar. 11 yıl aradan sonra Abdülaziz bin Suud başkenti Riyad olan Suudi Arabistan'ı kurmak için geri dönecektir. Suudi Arabistan, İngilizlere “uslu” durulacağına dair söz verilerek kurulmuştur. İbni Abdül Vehhab'ın gerçekte “devrimci” selefî hareketi Suudların elinde mandacılığa, jandarmacılığa dönüşmüş adeta tanınmaz hale gelmiştir.

Hint-Pakistan alt kıtası İslam dünyasının bir başka tecdit-ihya ve canlanma merkezi olmuştur. Bu bölgedeki düşünce ve hareketler 17. yy.'dan beri devam eden bir diriltme ihya geleneğine sahipti. Bunlardan Şeyh Ahmed Sirhindi (İmam-t Rabbani) Arabistan'daki vehhabilerden farklı olarak sünni-sufi geleneğe dayanacak bir ıslahat yapmaya çalıştı. O tasavvuf felsefesinin teorik temellerini atan İbn Arabi'nin Vahdet-i vücudunu reddetmekle kalmadı, aynı zamanda ıslah edilmiş bir sufilik için çok sayıda murid yetiştirdi. İbni Vehhab'daki "Reddi tasavvuf" İmam-ı Rabbani'de "İslahı tasavvuf" şeklinde ortaya çıktı. Rabbani var olan geleneği (tasavvufu) aldı, sorguladı, ve yeni yorumuyla diriltmeye çalıştı.

Seyit Ahmet mücadeleci, faaliyetçi kişiliği ile "diriltme" misyonunun ifade etmeye çalıştı. Ordu (örgüt) kurarak asker topladı, önce "sikh"lerle daha sonra İngilizlerle savaştı, İngiliz yanlısı ulema fetva yayımlayarak hareketle ilgilerinin bulunmadığını ilan ettiler. Bu "devrimci-diriltmeci" faaliyet uzun süre devam etti. Birkaç nesil sonra (1890'lara doğru) etkisini kaybetti ve görünür bir siyasal iktidara dönüşmeden sadece devrimci bir hamle olarak kaldı, uzun soluklu olamadı.

Hind alt kıtasında 200 yılının başlarında (1800 yıllar) Bengal'de bir başka "dirilmeci-devrimci" ıslahat hareketi ortaya çıktı. Bu Hacı Şeriatullah adlı bir alim, mütefekkindi. Şeriatullah Sünni-Şafi geleneğini esas aldı. "Feraidi" adıyla anılan bir hareket başlattı. Hareketin sorgulayıcı-diriltici misyonu ağır basıyordu, hareket muhtemelen üç unsurdan oluşuyordu. 1- Hindistan'ın artık darül harp olduğunun ilanı ve İngiliz aleyhtarlığının açıkça ortaya konması. 2- Köylüler ve işçiler yararına geniş çaplı bir sosyo-ekonomik reform. 3- İslam'ın Hindu fikirlerinden ve tasavvufi fazlalıklardan arındırılması.

Hindistan'daki diriltmeci hareketlerin hemen hemen ortak özelliği "İngiliz aleyhtarlığı" idi. Zira Hindistan'da İngiliz egemenliği vardı, İngilizlere karşı olmak bölge hareketlerinin ana siyasal özelliği olmuştu.

Son iki yüz yılın bir başka yeniden canlanma ve dirilme hamleleri "Kuzey Afrika" bölgesinde kendini gösterdi. Bunlardan en önemlileri 1837'de ölen Fas'lı Ahmet İbni İdris'in kurup geliştirdiği "İdrisi" hareketidir. Ahmet İbni İdris bu yüz yıldaki dirilme hareketlerinin hemen tamamı gibi sufi geleneğe yaslanıyordu. Ancak tasavvuf ıslah etmeye çalışıyordu. İdrisi tarikatının bir kolu olarak Arabistan'da doğan bu hareket kendine "*tarikat-ı, Muhammediye*" ismini veriyordu. Ahmet İbni İdris, icmayı ve kıyası reddediyor, içtihadı savunuyordu. İdrisiye hareketi temelde "*sünni çizgiler takip edilerek ıslah edilen ve faaliyetçi anlamda yorumlanan sufilik*" anlayışının bir yansımasıydı. İdrisi hareketi Cezayir, Sudan gibi ülkelerde yayıldı. Farklı eğilimlere ayrıldı. Rapticilik, Emirgenlilik, Şemsilik başlıcalarıydı. Bu üç kardeş tarikatın en önemlisi 1859'da ölen Cezayirli Muhammed İbn Ali es-Senusi'nin kurup geliştirdiği "*seniyye*" hareketidir.

Senusiler Libya'da İtalyanlara, Mısır'da İngilizlere karşı savaştılar. Ancak İtalyanlar tarafından feci şekilde mağlup edildiler. İtalyanlar Libya'dan çekilince yeniden canlandılar. Senusiler Sufi ahlakçılığını esas almakla beraber militan bir teşkilat yapısıyla da dikkat çekmektedir.

Vehhabi hareketi dışında diğer hareketler hep "dış düşman"a karşı savaşmışlardır. Hindistan'dakiler İngilizlerle, Orta Asya'da Şeyh Şamil Ruslarla, Kuzey Afrika'dakiler İtalyan ve Fransızlarla fiili silahlı savaş yapmışlardır.

Bu sorgulamacı, diriltmeci hareketlerden sadece vehhabi çizgisi ikinci yüzyılın başlarında asıl amacından saptırılmış bir şekilde devlet olmuş ve "Suudi Arabistan" kurulmuştur. (1925)

H. 2 ve 4. yy.'a kadar İslam'da bir dizi fikri ve kültürel buhranlar oldu. Bunların ilki ve en önemlisi Helenistik düşünce akımının buhranıydı. Geniş çapta tercüme edilen Yunan-Helenistik felsefesi İslam dünyasında derin etkiler uyandırdı. Fakat İslam yeni cereyanları bazen özümseyerek, bazen reddederek bazen de kendisini onlara uydurarak bütün bu meydan okumaların üstesinden gelmeyi başardı. Söz konusu bu dönemde Müslümanlar psikolojik bakımdan yenilmez, siyasal bakımdan duruma hakimdiler.

20. yy. başları ise Müslümanlar için yenilme ve çökme asrı oldu. Bu yüzyılın özelliği çökme ve dirilmenin birleştiği asır olmasıdır. Yüzyılın başları çökmenin hat safhaya ulaştığı, sonları ise "dirilme kıvılcımları"nın başladığı dönemler olmuştur. Yüzyılın başlarında 1. Dünya savaşı ve İslam dünyasının harita üzerinde karış karış paylaşılması vardır. Sonlarında (1979) sarsıntılı bir dirilme eylemi vardır. Üstelik bu dirilme, bütün bir halkın ayağa kalkması ile, kesin bir zaferle sonuçlanan "devrimle" gerçekleşmiştir. Yine bu olayın ardından Sovyetlerin dağılışı ile birlikte batının, İslam'ı doğunun dirilmesinde yegane güç olarak görüp "tek düşman" ilan etmesi vardır. Bu durum nihai bir İslam-batı hesaplaşmasına doğru gitmektedir. İki binli yıllar bu hesabın görüleceği günlere gebe görünüyor.

1897de vefat eden Cemalettin Efgani'nin asıl vurgusu İslam'ı yenilgiden kurtararak "diriltme"dir. Onun nihai gayesi İslam dünyasının batının karşısında siyasi bakımdan güçlü kılmaktır. Fakat bu onun sorgulamacı anlayışının olmadığı anlamına gelmiyordu. Bir taraftan var olanı sorguluyor, sorgulamayı daha çok batının ilerlemesine neden olarak gördüğü "akıl ve ilim" etrafında şekillendiriyordu. Ona göre Müslümanlar bunu yeterince kullanamamışlardı. Esasında akıl ve ilim İslam'a ters şeyler değildir. Bunlar batıdan alınmalıydı ve İslam'ın var olan geleneği ile birleştirilerek "diriltme" sağlanmalıydı. Görüldüğü gibi Efgani yenilgiden kurtuluşu Müslümanların "yitik malı" olarak gördüğü akli ve ilimi geri almayı açıklamaktadır.

Arabistan'daki vehabilik ekolü nasıl ki hadis geleneğine yaslanmışsa, Mısır'daki Abduh-Reşid Rıza ekolü de tefsir geleneğine yaslanmıştır. Nitekim bu ekolün bir ürünü olarak baş kaynak Abduh'un başlatıp Reşit Rıza'nın devam ettirdiği "tefsir-i menar" adlı tefsir kitabıdır. 1926 yılında Hasan el-Benna tarafından kurulan İhvan el-Müslimin teşkilatı, radikalizmin en tipik örneklerinden birini ortaya çıkarmıştır. İhvan, gelenekler arasında kabaca "Sünni" geleneği diriltme misyonu ile ortaya çıkmıştır.

Dönemin tüm hareket ve düşünceleri gibi İhvan'da "siyasi" diriltmecilerle öne çıkmaktadır. Bunun en doruk noktası Seyyid Kutub çizgisidir.

Gelelim İmam Humeyni'nin Ali Şeriatî'nin İran'ına. İran devrimi de İhvan ve Cemaat-i İslami gibi her üç misyonu da üzerinde taşır. Devrim bir yandan "şia" geleneğine sırtını vermiştir. Ancak bu geleneği sorgulamış ve yeni bir yorumla (velayet-i fakih) diriltmiştir. Diriltme "devrimci" bir metodla gerçekleşmiştir.

Devrimde baskın olan öğeler önce diriltme (radikalizm) sonra koruma (gelenekçilik) ve son olarak ta sorgulama (klasik ıslahatçılık)tır.

Buna göre Ümmet "Muhammedi İslam"a gereğince sahip çıkmadığı için gerilemiş ve çökmüştür. Çare bunu yeniden canlandırıp diriltmektir. Bu da Hz. Hüseyin gibi "kıyam" ederek, zalimleri alaşağı ederek gerçekleşecektir, öte yandan şia'nın "mehdiyi" beklemesi de gerekmemekte, var olan fakihlerden birisinin toplumun velayetini eline alarak "İslami Hükümeti" kurması gerekmektedir. Bu, mehdiye ortam hazırlamak anlamına gelecektir.

Sorgulamada en ileri giden Ali Şeriatî bile nihayetinde şia geleneğinin "klasik ıslahatçısı" konumundadır. Onun en büyük başarısı İslam-Şia geleneğinin tepeden tırnağa yeniden ifadelendirmeye girişmiş, bu yolda epeyce konuşmuş, yazmış, eserler ortaya koymuştur.

Devrimin en çarpıcı misyonu var olanı diriltme alanında olmuştur. Bu, onun radikalizm yönünün öne çıkmasına ve hatta bu işin "babası" konumuna gelmesine neden olmuştur. Şu anda İslami Radikalizmin merkez üssü olarak İran görülmektedir.

Biz daha başlangıçta radikalizmi diriltme olarak ele aldık ve üç ana eğilimde ifade ettik. Bunlar "devrimci", "demokratik", "sivil toplumcu" yaklaşımlardır. Sonuncusu ilk ikisine tepki olarak doğmuştur. Ancak onda da var olanı diriltme misyonu söz konusudur. Burada İran devrimi, çağdaş İslam düşüncesinin diriltmeciler misyonunun devrimci tarzda ortaya çıkışını temsil etmektedir. Diriltmeciler radikalizmin demokratik versiyonunu temsil eden Pakistan Cemaat-i İslami'si, Cezayir'in FIS'i, Türkiye'nin Refah'ı, Mısır'ın ve Ürdün'ün İhvan'ı ise adeta yenilgi üstüne yenilgilerle diğer modeller olarak karşımızda durmaktadır. Bu durumda yenilginin galibiyete başarısızın başarılıya göre kendine çeki düzen vermesi, işi yeniden düşünmesi kaçınılmazdır. Zira çağdaş İslami hareketler birbirlerine karşı "sağır ve kör" olmamakla tekamül edebilirler.

Var olanı diriltme eğiliminde olan bir başka anlayış çizgisi de özellikle "eski radikal" İslamcı aydınlardan bazılarında görülen "sivil toplumcu" yaklaşımlardır.

Bu tür yaklaşım daha çok diriltmeciliğin devrimci ve demokratik yöntemlerle de olsa "siyasal iktidar" ve "devlet vurgusunu ağırlıklı biçimde kullanmasına tepki olarak gelişmektedir. Sivil toplumculuğun esas kaynağı batıdaki modern devlet aygıtının konumudur. Esasında her dünya görüşünden insanların "devlet" aygıtının her şeye karışmaması, küçültülmesi, ideolojiden arındırılması vb. gibi düşüncelere sahip olması onu bu tür bir konuma getirebilir. Bunun için bir ideolojiye sahip olmak ta gerekmez.

Bizim bu anlayışı "diriltmeciler-radikalizm" kategorisine dahil etmemiz şundandır; Bir defa bu anlayış var olanı diriltmek istemektedir. Var olanı mutlak koruma ve sorgulamaya pek yanaşmamaktadır. Sadece gelenekselliğin "devlet anlayışını" sorgulamaktadır. Bu da onun sorgulamacı yönünün ağırlıklı olduğu anlamına gelmez. Üstelik bu sorgulama geneldir. Yani laikte, Marksist'te aynı sorgulamayı kendi dünya görüşü için yapmaktadır. "Devleti

küçültmek” son yılların moda deyimi haline gelmiştir. Yine de sivil toplumculukta bu yönüyle sorgulama misyonunun varlığı kabul edilebilir.

Sivil toplumculuk ele aldığımız diriltmeci eğilimleri ikiye ayırmaktadır. Resmi (politik) İslam, sivil İslam. Bizim devrimci ve demokratik dirilmecilik (radikalizm) dediğimiz iki anlayışı resmi-politik olmayan sivil öğelerini önermektedir. “*Devlet ve siyasal iktidarı ele geçirme*” vurgusu yerine “*sivil toplum örgütleri*” almaktadır. Yani yine diriltmeci bir misyon var. Fakat alanlar farklılık arz ediyor. Devrimci ve demokratik diriltmeci ligin hedef gösterdiği merkezi devlet otoritesi, sivil diriltmecilikte önemini kaybediyor. Hedef olarak toplumun daha sivil kesimleri gösteriliyor.

Öte yandan resmi politik İslam’ın devleti ele geçirme faaliyetinden vakit bulamadığı “alternatif projeler üretme” işini sivilcilik üzerine alıyor. Kendine bu misyonu biçiyor. Devrimci veya demokratik çalışmaların dışında kalarak “teorik” çalışmalara yöneliyor. Böylece boşluğu dolduruyor. Burada önemli olan bu anlayışın “diriltmeci misyona” girdiğidir. Zira o da var olanı, “alternatif” göstererek sivil kesimlere yönelerek diriltmek istiyor. Alternatif projeler üretirken biraz da sorgulama yapıyor. Bir yerde geçmiş geleneğe yaslanıyor, onu modern dünyanın anlayacağı biçimde ifadelendirmek istiyor. Bu çağdaş İslam düşüncesini diriltmeci radikalizm kategorisinde değerlendirdik. Devrimci ve demokratik faaliyetçiliğin fiilen dışında olmasına rağmen sivil toplumculuk zamanla “*fiili durumla*” karşı karşıya geldiğinde ikisinden birinin bünyesinde yer almak zorunda kalacaktır.

Buraya kadar var olanı diriltmeci misyonun ifadesi olan İslami radikalizmi, son iki yüzyılın ikinci yüzyılı (1900-1990’lar) arasındaki çağdaş İslami oluşumları ele almaya çalıştık. Şimdi bunlardan çıkan sonuçları sıralayalım.

1- Bu hareketler yenilgi sonrası özelliğinin yanı sıra çöküş sonrası hareketlerdir.

2- Tabii olarak çöküş psikolojisi yeniden diriltme misyonunu, oda siyasi özelliklerini öne çıkarmıştır.

3- Bu dönemde genel olarak Sünni gelenek zayıflamış, özellikle tasavvuf geleneği ağır darbeler yemiştir. Öte yandan Şia geleneği gücünü nispeten korumuştur. İran devrimi bu geleneğe yaslanırken Sünni dünyadaki hareketler ise adeta sıfırdan başlamaya mecbur kalmıştır. Cemaati İslami, İhvan, Nurculuk, Refah, Radikal İslamcılık vs. yeni tarz ve stillerle ortaya çıktı.

4- Yine bu dönemde İslam dünyasında 40 kadar ülke ortaya çıktı. Batılılar İslam dünyasından çekiliyor gibi görünerek yerlerini yerli batılılara bıraktılar.

5- Batıya ilk ciddi tepki 1979’da İran’dan geldi. Batı ilk defa “pılısını pırtısını toplayarak bir İslam toprağından çekilmeye mecbur kaldı. Batılılar fiilen, Fransız devriminden sonra (1789) Mısır’dan girdikleri İslam dünyasında, İran’dan (1979) çıkmak zorunda kaldılar. Bu fiili giriş ve çıkış 200 küsur yıl sürmüştü. Ancak İran bunun tek örneğiydi. Doğunun uyanışı ve batının ricatı belki de 2000’li yılların tarihini oluşturacaktır.

6- Bu düşünce ve hareketlerde baskın olan tema diriltmeci radikalizm’dir. Var olanı diriltmekle düşmanı koymak, kendini yeniden güçlü yapmak. Bu açıdan bu düşünce var olanı sorgulama ve yenileme eğiliminin ağır bastığı düşüncelerden ayrılır. Bu, radikalizm ile Modernizmin karşı karşıya geldiği noktadır.

7- Bu hareketlerde etkili olan bölgeler Suud, Mısır, Pakistan, İran’dır. Bu dörtlü çekim merkezi yüzyılın çağdaş İslami hareket ve düşüncelerini etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir.

8- Radikal diriltmeciliğin devrimci ve demokratik yöntemlerinin “siyasal iktidarı ele geçirme” vurgusuna tepki olarak kimi İslamcılarda “sivillik” yönelişleri baş göstermiştir. Ancak bu var olanı hangi yolla olursa olsun “diriltme” amacıyla olduğu müddetçe bu kategoride değerlendirilmelidir.

Var olanı Sorgulama-Yenileme; Modern İslam

Bu bölümde üç ana şahsiyet üzerinde duracağız. Seyyid Ahmed Han, Fazlurrahman ve Roger Garaudy. Bunlardan ilki bir İslam ülkesinde doğmuş büyümüştür, ikincisi İslam ülkesinde doğmuş batıda ölmüştür. Üçüncüsü de batıda doğmuş, büyümüş ve orada Müslüman olmuştur. Bunların ortak özelliği köklü bir şekilde sorgulamaları ve reform derecesine varacak yenilik arayışlarıdır. Bunu, çöküşün-gerileyişin önüne geçmek için yapmak istemektedirler. Var olan İslam sorgulanmadığı için Müslümanların geri kaldığına inanmaktadırlar.

Seyyid Ahmed Han (1817-1898) İslam’ın akılla uzlaştığı görüşünü Abduh’la paylaşıyor, ancak meseleyi bu noktada bırakmıyordu. Abduh’un imanla aklın farklı alanlarda faaliyet göstermelerine rağmen çatışmadıkları hakkındaki görüşünü Seyyid Ahmed Han açıkça dile getirmediği gibi zımnen de reddediyordu. 19. yy.

Avrupa'sının akılcılığından ve tabiat felsefesinden büyük ölçüde etkilenen S. Ahmed Han 1867'de İngiltere'yi ziyaret etti. İnanç sistemlerinin mahiyetlerinin değerlendirmek için "tabiata uyma" diye adlandırdığı bir ölçü ortaya attı ve İslam'ın bu ilkelere göre doğrulandığı sonucuna vardı. Ona göre akıl en önemli standarttı. O, İslam'ı yorumlarken modernite ile İslam'ı kaynaştırmak istemekte, bunu yaparken de, muhafazakar İslami yorumu canlandırma ye ona dayanma yerine (Abduh böyle yapmıştı) felsefe geleneğine dayanma yolunu seçti. Böylece o, tabiat kanunlarının bağımsızlığını ortaya koymak gayesiyle mucizeyi inkar etmekle kalmadı, felsefe geleneğinin "sudur teorisi"ni düzelterek Allah'ı "ilk sebep"olarak tasvir etti. S. Ahmed Han'ın hareket noktası bir tür batı akılcılığı olduğundan, varılan sonuç İslam'ın yeniden ifade edilmesi değil, şahsi açıdan yorumlanmasıdır. Burada felsefe geleneği takip edilerek İslam'ın yeniden ifade edilmesi değil, İslam'a bir takım fikirlerin kaynaştırılması yoluna gidilmiştir.

Abduh'un akılcılığı mucizeyi kabul edip kerameti yumuşak bir tavırla kabul etmezken, S. Ahmed Han'ın akılcılığı akla uymadığı gerekçesiyle mucizeyi de, kerameti de reddetmektedir. S. Ahmed Han önceleri klasik ıslahatçıların yaptığı gibi sahih ile sahih olmayan hadislerin ayrılması üzerinde ısrarla durdu. Fakat daha sonraları tıpkı modernist çağdaşı Çerağ Ali gibi hadisi kökten reddetti. ... Muhammed Abduh sadece Müslümanların üzerinde ittifak ettikleri hadislerin kabul edilmesi gerektiğini söylüyordu. Böylece o, sünnet ve onun yansıması olan hadisi temelde kabul ediyor fakat mütevatir (veya üzerinde icma olan) ehad ya da sahih-sahihsiz olmayan diye ayrımlara tabi tutuyordu. İşte bu noktalar klasik ile modernist sorgulamacılığın ayrıştığı noktalardı.

Klasik sorgulamacılık Abduh'dan sonra talebesi Suriye'li Reşid Rıza'nın (1935) "selefiye" hareketiyle gelişti. Arabistan'daki vahhabilik klasik sorgulamacılığı olan bir hareketti. Ancak onun sorgulama mantığı Kur'an-ı akıl'dan ziyade Kur'an-Hadis temelinde gelişmişti.

Çağdaş İslam düşüncesinin bu iki ayrışımı bir yanda giderek sorgulamacı-diriltmeci özelliklere dönüşürken diğer yanda modernist-laiklik mecrasına kadar vardı.

Modernist sorgulamacılık Mısırlı Ali Abdürrezzak ve Taha Hüseyin'de doruk noktasına ulaşmıştı. Bunlar "laik devlet" görüşünü savunuyorlar bununla beraber İslam'a inandıklarını da söylüyorlardı. Ancak bir nevi İslam'ı sorgulamak adına yıkmak anlamına gelen bu laik modernizm Türkiye'den başka bir İslam ülkesinde uygulanamamıştır. Modernist sorgulamacılığın başı "akıl" kriteriyle İslam'ı çağa uydurma şeklinde Seyit Ahmed Han ile başlamış Osmanlı'nın ülkesinde son noktasına ulaşarak İslam'ın siyasi, iktisadi, sosyal kurumlarını, modernizme ayak uyduramadığı gerekçesiyle tamamen dışlanmıştı. Bu iki nokta. (Akılcı sorgulamacılık-laik sorgulamacılık) arasındaki değişik modernist sorgulama mantıkları daima İslam'ın "sınır boylarında" dolaşmışlardır.

Klasik ve modern sorgulamacılığın sentezini oluşturma iddiasında olan bir başka Müslüman düşünür ve filozof ta Fazlurrahman'dır.

Fazlurrahman değişmeyen "temel gelenek" olarak gördüğü (Kur'an'ın dini, ahlaki değerleri, taabbudi hadisler ve biyografik siyer) alan dışında Kur'an'ın temel amaçları (makasidu şeria) ışığında yeni düzenlemeler yapılabileceğini savunur. Örneğin kölelik yasaklanmalı, tek evlilik kuralı konulmalı. Çünkü ona göre zaten Kur'an bunları yapmak istiyordu. Kölelerin sürekli azad edilmesinin istenmesi, sayısı belirsiz evliliğin dörde indirilişi bununda adalet şartına bağlanması, üstelik tek eşliliğin tavsiye edilmesi bunu göstermektedir. Ayrıca sünnet, hadis, vahiy, aile hukuku, boşanma, aile planlaması, zekat, faiz vb. konulardaki farklı yaklaşımları onun "münkiri sünnet" ve hatta "münkiri Kur'an" diye yaftalanmasına sebep olmuştur. Oysa Fazlurrahman, Kur'an ve sünnet münkiri değildir. Kitaplarından anlaşıldığına göre o Kur'an ve sünneti modern dünyada yeniden ifadelendirmeye çalışan kendi deyimiyile modernist-çağdaş bir yorumcudur.

Pakistan kurulduktan sonra 1958'de darbe ile işbaşına gelen Eyübhan'ın danışmanlığını yapmış, anayasa ve devleti, Kur'an ve Sünnet'e uydurmak için teoriler üretmekle görevli "İslami Araştırmalar Merkezi"nin başkanlığını üstlenmiştir. Ancak uygulamaları ve fetvaları kendi deyimiyile Mevdudi'nin de dahil olduğu "tutucular" tarafından tepkiyle karşılanmıştır. O da daha fazla dayanamayarak Pakistan'ı terk edip batıya yerleşmiştir.

Fazlurrahman'ın sorgulamacı metodolojisi biraz Ebu Hanife'nin "rey" ekolüne benzemektedir. Yani Kur'an'a ağırlık verme, hadis konusunda temkinli tutum, akli muhakemeye ağırlık verme, tefakkuh ve sürekli içtihat okulu. Ancak Fazlurrahman daha ileri gitmektedir, örneğin Ebu Hanife sorgulama ve kıyasın geçersiz olduğu alanlar olarak "taabbudi" (ibadetle ilgili emirler) konularını ve "hadleri" görürken, Fazlurrahman taabbudi

alanları kabul etmekte fakat hadlerin de sorgulamanın-yenilemenin alanına girebileceğine inanmaktadır. İslam adlı kitabında söylediğine göre bunu “hukukun gayelerinin asıl olması, şeklinin zaman ve mekana bağlı olarak değişmesi” temeline oturtmaktadır. Ancak var olan beş temel had cezası yerine nelerin konulabileceği hakkında açık bir beyanına rastlanılamamaktadır.

Roger Garaudy ise eski bir Marksist düşündürdür. Fransız derin filozofisinin bütün şekillerini düşünce sisteminde taşıyan biri olan Garaudy’in eserlerine ve gündelik yaşamına baktığımızda daha çok “sorgulamacı” yönünün ağır bastığını görmekteyiz. Zira o bir eylem ve hareket adamı olmaktan ziyade düşünür ve tenkitçi bir filozoftur.

Garaudy, metodoloji olarak büyük çapta Fazlurrahman çizgisindedir. “Entegrizm” adlı eseri en son (1990) çalışması olduğu için geldiği son noktayı burada bulabiliriz.

Garaudy, var olanı sorgulamada Fazlurrahman’dan fazla veya eksik şeyler söylememektedir. Genel olarak İslam’ın yeniden doğuşunun “dini eğitimde köklü bir değişiklik yaparak” gerçekleşebileceğine inanmaktadır. O, Entegrizm adlı eserinde şöyle demektedir: “İslam’ın Entegrizm ile marjinalleştirilmesinin tüm sorumlusu bir kısım ulema, müfessirlerdir. Bunların şeriatı kurutan ve meşruiyetçi şekilcilik kalıbına oturturan çürümüş düşünceleridir. Yorum (içtihat) tekeli milyonlarca inanan insanın hayatını düzenleme ve İslam topraklarında entelektüel bir çöl yaratmak hakkı bu fosilleşmiş ve zararlı oligarşinin elinden sökülüp alınmadıkça hiçbir şey yapılmış olmayacaktır.”

Garaudy genel olarak “akılcı” ekolün verilerini ve müesseselerini kabul etmekte, diğerlerine yüklenmektedir. Hatta İslam’ın çöküşünü nakilci ekole bağlamakta, onları dinin önünde oligarşi kurmakla suçlamaktadır. Öte yandan sufi geleneğe Fazlurrahman kadar sert bakmamaktadır. Onları, “kuruttuğu” İslam’ı aşk boyutuyla canlandırdıklarına inanmaktadır.

Yeniden doğuş için İslam’ın “aşk ve deruni” boyutunu, “sosyal” boyutunu, “tenkitçi” boyutunu canlandırmak gerektiğini söyleyen Garaudy “aşk ve derunilik” ile batıda bulamadığı iç aleme ilişkin duyumsamaları İslam’ın sufi yorumunda bulmaktadır. Bu nedenle sufilere bakışı hayli yumuşaktır. “Sosyal” boyut derken daha önce inandığı sosyalizmin etkisini, “tenkitçi” boyut derken de İslam’ın akılcı yorumuna meylini görürüz.

Bu durumda Garaudy’nin “klasik” değil “modernist” sorgulamacılığı karşımıza çıkmaktadır. Kur’an’ın ahlakilik boyutuna (Fazlurrahman gibi) aşırı vurgusu onu Kur’an’ın bir “hukuk” kitabı olmadığı fikrine götürmüştür. Ayrıca ısrarla, Kur’an’ın hukuki hükümlerinin çok az olduğu (80 ayet) iddiası, iktisadi, siyasi, aile, evlilik, boşanma, ceza hukuku, ticaret vb. alanlarda Kur’an’ın hükümlerini ve onun geleneğe yansımaları olan fıkıh külliyatlarıyla ilgilenmeyi gereksiz görmektedir. Hadis’in sonradan İslam kültürüne dahil edildiği inancı gelenekselci ekolün çok çok gerisindedir. Gelenekselci ekol de tam tersine hadisi bütün yönleriyle “katıksız” İslam’ın malı olarak görür. Velev ki dışarıdan gelmiş olsun. Çünkü dışarıdan gelen her unsur gelenekselcilere göre İslam tarafından özümsemiş, kendine çevrilmiştir. Bu nedenle geleneğin hiçbir şeklini sorgulamaya gerek yoktur.

Sorgulamacı ekolün üç siması üzerinde durduk. Tabii daha da çoğaltılabilirdi. Ancak bu kadarıyla yetiniyoruz. Şimdi bunlardan şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

A- Sorgulamacı mantığı üç grupta değerlendirebiliriz

1-Klasik, 2- Modernist, 3- Seküler (laik)

Bunlardan üçüncüsü dinin varlığını sorgulamaya yöneldiği için “din dışı” bir yaklaşımdır. Bu nedenle irapta mahalli olamaz. Diğer ikisi ise asıl üzerinde durduğumuz konuyu oluştururlar.

B- Klasik sorgulamacılık ile modernist sorgulamacılığı ayıran özellik, birincisinin bizzat geleneğin içinden gelerek geleneği sorgulaması ve siyasi diriltme yönünün olmasıdır. İkincisi ise hem geleneğin dışındadır, hem de siyasi diriltme yönü hemen hemen yoktur.

C- Sorgulamacı mantığın ortak noktası yoğun bir gelenek eleştirisidir. Bu, daha çok hadis, tasavvuf geleneklerinin sorgulanması şeklindedir. Bu tür sorgulama Seyyid Ahmed Han düşüncesinde doruğa çıkmış, Ali Abdürrezzak, Taha Hüseyin gibilerinde ise “şeriatı ilga” noktasına gelmiştir.

Çağdaş İslam Düşüncesi ve Gelecek

Çağdaş İslami düşüncüyü son iki yüzyıl ile sınırlandırarak yaptığımız inceleme, bize, İslam düşüncesinin yeniden oluşumunda “dogmatik” değil “eklektik” (seçmecî) bir yaklaşımla hareket etmemiz gerektiğini

göstermektedir. Zira arkamızda 1400 yıllık muhteşem bir miras vardır. Bu miras sadece mezhebi bir geleneğin değil topyekün ümmetin mirasıdır. Bu nedenle çağdaş İslam düşüncesi “ümmet geleneğine” yaslanmalıdır. Ana rengini buradan almalıdır. Çağdaş İslami hareket ümmet içindeki mezhebi, mahalli gelenekleri için de barındırabilecek genişliğe sahip olabilmelidir. Çağdaş İslami düşüncenin sınırı “ümmet”in sınırı olmalıdır. Onu Hıristiyanlıktan, Yahudilikten, Marksizm’den, Budizm’den, Hinduizm’den, Pozitivizmden ayıran çerçeve onun sınır boyları olmalıdır. Bu sınır içinde kalan her tür gelenek karşısında “seçmeci” olmalıyız. Yani var olanı hem korumalı hem diriltmeli, hem de sorgulamalıyız. Her üç misyon çağdaş İslam düşüncesini yeniden kuracak, İslam, geleceğin sürükleyici dinamosu haline gelecektir.